

KÖNYVTÁRI INTÉZET

KÖNYV

KÖNYVTÁR

KÖNYVTÁROS

2021/4

AZ ORSZÁGGYŰLÉS ELNÖKE PÁLYÁZATOT HIRDET

„KÖNYVTÁR, AMI ÖSSZEKÖT”

(Kárpát-medencei fiatal magyar könyvtárosok együttműködése)
címmel

A program célja a Kárpát-medencei fiatal magyar könyvtárosok közös munkavégzésének, tapasztalatcseréjének, szakmai együttműködésének elősegítése, támogatása. A résztvevőknek az Országgyűlési Könyvtárban eltöltött egy hónap során lehetőségük nyílik a könyvtár állományának, szolgáltatásainak, működésének megismerésére; gyakorlati munkavégzésre, saját szakmai tevékenységük bemutatására; kapcsolatépítésre; közös szakmai együttműködési projektek kidolgozására, illetve azokban való részvételre.

Az ösztöndíjat elnyert fiatal könyvtárosok feladatai:

- 20 perces bemutatkozó prezentáció készítése;
- az Országgyűlés működésének, a különböző parlamenti szervezetek munkájának megismerése;
- az Országgyűlési Könyvtár feladatainak, működésének megismerése;
- gyakorlati részvétel a könyvtári munkafolyamatokban;
- önálló csoportmunka, egy könyvtárszakmai kérdés feldolgozása;
- a magyarországi könyvtári rendszer megismerése;
- írásos beszámoló készítése az egy hónapos munkáról.

Az ösztöndíj keretében **2021. szeptember 25. – október 24. között nyolc határon túli és két magyarországi** szakember tölthet egyidejűleg egy hónapot az Országgyűlési Könyvtárban.

A nyertes pályázók az ösztöndíj időszaka alatt díjazásban részesülnek, melynek összege 250 000 Ft (bruttó). A nyertes pályázók részére utazási költséget és szállást biztosítunk.

A pályázat beküldési határideje: 2021. augusztus 14. (szombat)

A pályázatot kettő nyomtatott példányban az alábbi címre kell elküldeni:

Markója Szilárd
könyvtárvezető
Országgyűlési Könyvtár
H-1055 Budapest Kossuth tér 1–3.

A pályázatot elektronikusan, MS Word-formátumban is be kell nyújtani az osztondij@ogyk.hu e-mail-címre.

A részletes pályázati feltételekről itt tájékozódhatnak:
<https://www.parlament.hu/hu/web/guest/palyazati-kiirasok-konyvtar>

KÖNYV, KÖNYVTÁR, KÖNYVTÁROS

30. évfolyam 4. szám

2021. április

Tartalom

Tanulmány

- Mátyás Melinda:** Körkép a magyar nyelvű e-könyveket szolgáltató előfizetési adatbázisokról..... 3

Konferenciák

- Bódog András – Szabó Piroska:** A nyílt tudomány aktuális kérdései az Open Science Conference 2021 tükrében..... 20

Napló

- Dóra László:** Miért és hogyan olvasnak? Rövidke riport a könyvforgató fiatalokról.. 35

Évforduló

- Vasné Tóth Kornélia:** 160 éve született az ex libris gyűjtő grófnő, Coudenhove Ernestina..... 41

Könyv

- Koltay Tibor:** Egy elméleti és gyakorlati kézikönyv a tudományos kutatási adatok menedzseléséről..... 46

From the contents

- Melinda Máttyás:* An overview of subscription-based Hungarian e-book databases (3)
András Bódog – Piroska Szabó: Current questions of open science in the light of Open Science Conference 2021 (20)
László Dóra: Why and how do they read? Short report about young bookreaders (35)

Cikkeink szerzői

Bódog András, a Könyvtári Intézet Könyvtártudományi Szakkönyvtárának könyvtárosa; *Dóra László*, az Apor Vilmos Katolikus Főiskola Neveléstudományi Tanszékének főiskolai adjunktusa; *Koltay Tibor*, az Eszterházy Károly Egyetem ny. oktatója; *Máttyás Melinda*, a Monguz Információtechnológiai Kft. közgyűjteményi szakértője, az ELTE Eötvös József Collegium MTMT adminisztrátora; *Szabó Piroska*, a Könyvtári Figyelő társszerkesztője, a Könyvtári Intézet Könyvtártudományi Szakkönyvtárának könyvtárosa; *Vasné Tóth Kornélia*, az OSZK Térkép-, Plakát- és Kisnyomtatványtárának munkatársa

Szerkesztő:

Tóth Béla István

Szerkesztőbizottság:

Bánkeszi Lajosné, Dancs Szabolcs, Mezey László Miklós, Németh Márton, Radó Rita, Rózsa Dávid, Szeifer Csaba, Szépvölgyi Katalin, Verók Attila

A szerkesztőség címe: 1827 Budapest I., Budavári Palota F épület; Telefon: 224-3797; E-mail: 3k@oszk.hu; Internet: ojs.elte.hu/3k, ki.oszk.hu/3k, epa.oszk.hu/3k, facebook.com/konyvkonyvtarkonyvtaros

Közreadja: a Könyvtári Intézet

Felelős kiadó: **Fehér Miklós**, a Könyvtári Intézet igazgatója

Technikai szerkesztő: **Sziládi-Szántó Klaudia**

Borítóterv: **Gerő Éva**

Nyomta a NALORS Grafikai Nyomda, Vác

Felelős vezető: **Szabó Gábor**

Terjedelem: 8,25 A/5 kiadói ív.

Lapunk megjelenését támogatta az

Emberi Erőforrások Minisztériuma
Nemzeti Kulturális Alap

Terjeszti a Könyvtári Intézet

Előfizetési díj 1 évre 4800 Ft. Egy szám ára 400 Ft.

HU ISSN 1216-6804 (Nyomtatott)

HU ISSN 2732-0375 (Online)

Mátyás Melinda

Körkép a magyar nyelvű e-könyveket szolgáltató előfizetéses adatbázisokról

Tanulmányomban a magyar nyelvű elektronikus könyveket szolgáltató adatbázisokat vizsgálom meg az általam összeállított szempontrendszer szerint. A vizsgálat fókuszában a fizetős e-könyves, főként szakkönyveket szolgáltató adatbázisok állnak. Mivel az utóbbi években jelentősen bővült a kínálat, érdemes megnézni, hogy mit nyújtanak ezek a szolgáltatók. Egy rövid történeti áttekintés után ismertetem a vizsgálat módszereit és az elemzés kritériumait, majd összefoglalom az eredményeket.

Történeti áttekintés

Az utóbbi öt-hat évben öröndetes módon bővült a magyar e-könyves adatbázisok kínálata, a magyar kiadók elkezdtek felzárkózni a külföldi szolgáltatók által már a kétezres évek eleje óta elérhetővé tett elektronikus könyves szolgáltatások terén. Megjegyzendő, hogy az Elektronikus Információszolgáltatás Nemzeti Program (továbbiakban: EISZ) kínálatában is csak 2018-tól érhetőek el külföldi e-könyves csomagok, ezt megelőzően csupán egyes adatbázisok esetében szerepeltek e-könyvek a kínálatban az előfizetett folyóiratok mellett, de nem volt külön e-könyvcsomagra vonatkozó előfizetés.¹

2015-ben jelent meg tesztüzemmódban az első elektronikus könyveket szolgáltató fizetős szolgáltatás az Akadémiai Kiadó jóvoltából *MeRSZ*, azaz Magyar Elektronikus Referenciamű Szolgáltatás néven.² Az Arcanum Digitális Tudománytár oldalán már ezt megelőzően, 2014-től is el lehetett érni online különbö-

ző kézikönyveket³, de ez volt az első olyan eset, amikor egy magyar kiadó előfizetési szolgáltatást indított az általa megjelentetett könyvek online eléréséhez.

A második hasonló kezdeményezés az *Interkönyv* volt a Typotex Kiadó jóvoltából, amely magánfelhasználók számára már 2011-től kínált DRM-védettséggel ellátott elektronikus könyveket. 2017-re pedig egy intézményi, felsőoktatási előfizetési modellt is kidolgoztak.⁴ Akkoriban a könyvtáros szakma részéről is nagy várakozás és érdeklődés fogadta ezeket az újdonságokat.

A harmadik széles körű kiadói tartalomszolgáltatás a 2018-ban létrejött *Szaktárs* adatbázis⁵, amely az előző kettőhöz képest más, bizonyos szempontból gazdaságosabb megoldást állított össze. A szolgáltatási felületet az Arcanum Kft. biztosítja számára, és a csatlakozó kiadók külön URL-címmel és egyedi kezdőoldallal ellátott felületen teszik közzé szinte a teljes kínálatukat elektronikus formában. Ez költséghatékonyabb, hiszen nem kellett a kiadóknak saját platformot fejleszteniük, hanem az Arcanum már meglevő és igen hatékony technológiáját használják az online közzétételre. A Szaktárs emiatt kevésbé egyedi, viszont ez nem feltétlenül hátrány, hiszen a felhasználóknak csupán egy felület használatát kell elsajátítaniuk. Kezdetben mindössze 5 kiadó⁶ könyveit tették elérhetővé a Szaktárs felületén, ma viszont már 16 kiadó kötetét kínálják elolvasásra, ami több mint háromszoros portfóliónövekedést jelent. Az EISZ részéről Lencsés Ákos 2019-ben foglalta össze részletesen⁷ a konzorcium kínálatában elérhető magyar e-könyves adatbázisokat. Ebben részletesen ír az egyes szolgáltatók EISZ konzorciummal kapcsolatos történetéről is, amelyre e tanulmány keretei közt nem térek ki.

2020-ban újabb kiadóval bővült a kínálat: megjelent a Kossuth Kiadó *E-Zem* nevű felülete, amely az induláskor a Kossuth Kiadói Csoport 250 szakkönyvét tartalmazta a történelem, politikatudomány, filozófia, lélektan és szociálpszichológia témakörében.⁸

A vizsgálat szempontjai és módszerei

Az elemzendő adatbázisok köre az EISZ által előfizethető hazai e-könyves adatbázisokra terjed ki, mert a legtöbb intézmény a konzorcium keretén belül szerzi be ezeket a forrásokat. A portálokat az ELTE hálózatából használtam, tehát azokat a forrásokat értem el, amelyekre előfizetett az egyetem. Igyekeztem egységes elemzési szempontokat követni, amelyekben szerepel az adatbázis általános bemutatása, a dokumentumok megtekintési módja, a meglévő értéknövelt szolgáltatások ismertetése, valamint a kezelőfelület értékelése is. Elemzésemben kitérek a felhasználási jogok, valamint a távoli elérés kérdéseire, továbbá arra is, hogy – Kindle Fire táblagépet használva – mennyire reszponzív az adott felület.

A MeRSZ önmeghatározása szerint az Akadémiai Kiadó online okoskönyvtára, amely „több száz magyar nyelvű kézikönyvet, szakkönyvet, felsőoktatási tankönyvet, jegyzetet tartalmaz teljes szöveggel, kereshető, jegyzetelhető, hivatkozható formában.” E cikk megírásakor a MeRSZ adatbázisban összesen 704 kötet volt elérhető. Ez a könyvmennyiség az Akadémiai Kiadó által megjelentetett könyvek töredéke, de a kínálat folyamatosan bővül.⁹ Az online publikált elektronikus változatok pozitív hozadéka, hogy a tartalmuk folyamatosan aktualizálható, a kiadó pedig jól látható módon jelzi az esetleges frissülést.

A MeRSZ felületén kizárólag online tekinthetőek meg a könyvek, letöltésre egyáltalán nincs lehetőség. Egyedül a böngészőből oldalanként menthetjük le a tartalmat az oldal mentése funkcióval. A felület tájékoztatója szerint ez nincs korlátozva.

1.2. Műveletek halmazokkal

írok egy jegyzetet ehhez a bekezdéshez

A halmazok között műveleteket végezhetünk.

Két halmaz **uniója** (egyesítése): Az A és B halmaz uniója olyan halmaz, melynek elemei vagy az A , vagy pedig a B halmazba beletartoztak. Az unió jele: $A \cup B$.

Két halmaz **metszete** (közös része): Az A és B halmazok metszete olyan halmaz, melynek elemei az A halmazba is és a B halmazba is beletartoznak. A metszet jele: $A \cap B$.

1.3. ábra

Hasonlóan értelmezhetjük 2-nél több (de véges sok) halmaz metszetét és unióját is.

Ha A és B két halmaz, továbbá \emptyset az üres halmaz, akkor igazak az alábbi halmazgyenlőségek:

$$A \cup \emptyset = A,$$
$$A \cap \emptyset = \emptyset.$$

1. ábra Könyvfejezet megjelenítése jegyzetfunkció használatával az Akadémiai Kiadó MeRSZ adatbázisában

Az online olvasás kényelmi funkciói

Többféle navigálási lehetőség áll rendelkezésre. A hiperhivatkozásokkal el látott tartalomjegyzék segítségével rögtön a kívánt fejezetre ugorhatunk. A na-

vigációs sáv mutatja számunkra, hogy melyik fejezetnél tartunk a könyvben, a fejezetek között pedig gombok segítségével lépkedhetünk. A fenti menüsorban a tartalomjegyzék ikonra kattintva szintén lehetőségünk van a tartalmi egységek közti ugrásra. A képernyő alján levő haladásjelző sávban pedig oldalanként lapozhatunk. Ugyanitt a haladásjelző csúszkaként is viselkedik, ezzel is mozoghatunk a fejezetek között.

Az *info* jekre kattintva mindig visszatérhetünk a könyv bibliográfiai adatokat tartalmazó metaadatoldalára. Minden könyvet DOI-számmal (Digital Object Identifier) láttak el, ami előremutató gyakorlat, mivel ez segíti az elektronikus kiadványok hivatkozását és visszakeresését. Ezenkívül a metaadatoldalon minden fontosabb információt (szerző, cím, ISBN, megjelenési év, sorozat) megtalálunk a kötetről.

A *fogaskerék* ikonra klikkelve számos – főként tipográfiai – beállítási lehetőséget nyújt a felület: betűméret növelése-csökkentése, talpas-talpatlan betűtípusra váltás lehetősége¹⁰, növelhetjük vagy csökkenthetjük a sortávolságot, valamint elrejthetjük és megjeleníthetjük a könyvjelzőket és a hivatkozásokat.

A MeRSZ a könyvek feldolgozásához a kutatók és a hallgatók, valamint minden alapos elmélyülésre vágyó érdeklődő számára egyaránt széles körű eszköztárat kínál:

- Minden bekezdésre külön *hivatkozhatunk az idézőjel* ikonnal előhívható funkcióval, amely háromféle hivatkozási stílusban (Harvard, Chicago, APA) jeleníti meg a citációt. Ezenkívül menthetjük fájlként a hivatkozást különböző bibliográfiakezelő programokhoz importálásra. Hasznosabb lenne, ha az oldal maga lenne például Zotero-kompatibilis, és a bővítménnyel is tárolni lehetne a hivatkozást, de erre nincs mód a könyvek metaadatoldalán sem, ott is ugyanezeket a fájlokat lehet letölteni a programokba való importálásához.
- A *ceruza* ikonnal bármelyik fejezethez készíthetünk *jegyzetet*, illetve *könyvjelzőt* tehetünk az adott részhez, ha jegyzet nélkül mentjük el a jelölést. A fenti menüsorban szintén a ceruza ikonnal lehet visszanézni a mentett könyvjelzőket és a jegyzeteket. A könyvjelzők megmutatják, hogy hol tartunk az olvasásban, a jegyzetek révén pedig saját kommentárokat fűzhetünk a bekezdésekhez vagy a fejezetekhez. Mindkettő nagyon hasznos és egyszerűen használható funkció, az ikonok segítségével könnyedén rá lehet jönni a működésükre. A jegyzetek törlésére felhasználóbarát megoldást nyújtanak, ugyanis a meglévő jegyzetnél a *plusz ikon* (hozzáadás) helyett *minusz* jelenik meg, ezzel lehet törölni.
- Készíthetünk *kivonatot* az olvasott könyvről, amelyet könnyedén megoszthatunk a közösségi médiában és e-mailben is az erre szolgáló gombok segítségével. A szöveget WYSIWYG-típusú¹¹ eszköztárral szerkeszthetjük, de megjeleníthetjük HTML-szerkesztőben is. Ez a funkció is átgondolt, jól megtervezett, illeszkedik a stílusa a felület többi részéhez, továbbá sokrétű lehetőséget nyújt a szöveg szerkesztésére és strukturálására. Egy hiányossá-

ga van: nem lehet áthelyezni máshová a kivonat szövegdobozát. A bal felső sarokban van ugyan egy, de nem lehet vele mozgatni az elemet sem Firefox, sem Chrome böngészőben.

- Egyes könyvek kedvencnek jelölésével lehetőségünk van saját virtuális könyvespolc kialakítására. Erre szolgál a felső menüsor *csillag ikonja*. A megjelölést követően a saját fiókunknál bármikor megjeleníthetjük a kedvencek listáját. Hiányosság azonban, hogy nem lehet már a kötet metaadatoldalán elvégezni a kedvencnek jelölést, ehelyett olvasási nézetbe kell váltani hozzá a bibliográfiai leírás oldaláról. Viszont ezt ellensúlyozandó már a MeRSZ kezdőoldalán megjelenített könyvlistákon is bejelölhetjük „kedvenceinket”, ha a borítóra visszük az egeret.
- A fenti eszközök használatához érdemes saját fiókot regisztrálni a MeRSZ oldalán, mert csak ebben az esetben menti el a következő munkamenetre is a hozzáadott tartalmakat, jelöléseket. Ha nem a saját fiókunkba vagyunk belépve, akkor például intézményi távoli elérést használva egy munkamene-tenként változó intézményi felhasználóval léptet be a rendszer, s így csak az aktuális használat időtartamára tárolódnak el a jelölések és a jegyzetek.

Használati útmutató

A láblécben levő menüsorban találjuk a súgót, amelyben részletesen olvashatunk az oldal használatáról. Az útmutató felépítése logikus, két részre van bontva: a belépés nélkül és a belépéssel elérhető szolgáltatások leírására. A súgó szövege könnyen érthető, minden főbb funkcióra kiterjed, képernyőképekkel illusztrált.

Keresési módok

A felület átlátható. A keresési funkció használatához nem feltétlenül kell elolvasni a súgót, a gyakorlat során könnyedén megismerhető. Kétféle keresési mód van az oldalon: indíthatunk keresést a főoldalon az összes kiadványban (összetett kereső nincs), vagy egy-egy kötet olvasási nézetében, pusztán az adott műben. Ha a főoldal keresőmezőjét használjuk, az összes elérhető kiadvány teljes szövegében is kereshetünk. A találati lista tartalmát háromféle módon rendezhetjük: *relevancia*, *cím* és *találatok száma* szerint. Ha személynevet írunk be a mezőbe, a relevancia szerint előre rendezi az algoritmus azt a találatot, amelyben a név a szerzőségben szerepel. Ez helyettesíti ilyen esetben az összetett keresést. Pozitívum, hogy a találati listán szereplő művet megnyitva, kiemeli a rendszer a keresett szót. A keresés a lábjegyzetekre és az irodalomjegyzékre is kiterjed, így mód van akár idézőkeresésre is ezzel az eszközzel. Hátránya, hogy meg kell nyitni minden találatot, mert csak akkor látszik a szöveggörnyezet, a találati listában csak a találatok száma szerepel.

Távoli használat

Távoli elérésre két mód kínálkozik a MeRSZ esetében. Attól függően, hogy milyen az adott intézmény által biztosított lehetőség, eduID-azonosítóval vagy intézményi VPN használatával érhető el. Amennyiben eduID-val lépünk be, nem szükséges külön felhasználói fiókot létrehozni, mert a saját intézményi fiókunkba léptet be a rendszer. Ha mégis regisztrálunk, és mindezt intézményi e-mail-címmel tesszük, akkor is elérjük az előfizetett tartalmakat, akár mobil eszközről való belépéskor is.

Mobil változat

A mobilra tervezett változatban eduID azonosítóval bejelentkezve működik a tartalmak elérése táblagépen vagy mobiltelefonon. Az oldalak teljesen optimalizáltak mobil eszközre: a könyvek tallózása, keresése és az olvasási nézet is kiválóan használható ilyen módon. Az olvasási nézet fenti menüsorában egy látványos különbség van: az asztali nézetben az előző és a következő fejezetre mutató gombok felirata eltűnik, és megmarad a kisebb helyet foglaló nyíl gomb.

Felhasználási lehetőségek

A licencszerződés alapján egy példányban nyomtathatók az oldalak saját felhasználásra. Azonban a felhasználási jogokban egy ellentmondás látszik: a gyakran ismételt kérdések szerint¹² lementhetjük a könyvoldalakat a böngészőből, viszont a licencszerződés¹³ nem járul ehhez hozzá.

Az Akadémiai Kiadó MeRSZ szolgáltatása összességében egy jól átgondolt, logikus felépítésű, folyamatosan fejlődő adatbázis képét mutatja.¹⁴ Láthatóan figyelembe veszik a folyamatos fejlesztés során a használók igényeit, hiszen még az első adatbázis-bemutatók egyikén hangzott el a javaslat, hogy jó lenne, ha a MeRSZ különféle bibliográfiakezelő programokkal is kompatibilis lenne, és ezt azóta exportszinten ténylegesen megvalósították. A kiadónál törekednek arra, hogy az olvasóknak minél kényelmesebbé tegyék az olvasást (lásd reszponzív változat), és a kutatói eszköztárral a tartalmak feldolgozását. Kérdés azonban, hogy mennyien használják ezeket az értéknövelt szolgáltatásokat.

Interkönyv – Typotex Kiadó

Az Interkönyv a Typotex Kiadó szolgáltatása. Több mint 600 könyvet és jegyzetet tartalmaz online elérhető PDF-formátumban. A kiadó bemutatkozó szövege szerint adatbázisukban „elsősorban friss, az utóbbi 20 év tudományos eredményeit feldolgozó tudományos munkák, valamint időtálló klasszikusok érhetők el magyar és külföldi szerzőktől.”¹⁵

Intézményi előfizetés: Eötvös Loránd Tudományegyetem. Üdvözljük Mátyás Melinda! [edu](#) [Kihépes](#)

inter könyv Könyvespolc

E-KÖNYVEK RÖLUNK HASZNÁLAT

HU / EN Összetett keresés

Főszerkesztő: Horváth Viktor
E-kiadás éve: 2010
Terjedelme: 244 oldal
ISBN: 978-963-2701-57-3
Kategória: Szépirodalom

Megvásárolható papírkönyv:
1500 Ft

Megvásárolható e-könyv:
1100 Ft

A szellem nemessége

Egy elfeledett eszmény

Rob Riemen

Thomas Mann egy életen át olvasta Goethét. Élete végéhez közeledve összegyűjtötte azokat az esszék, melyeket mesterrel, barátal, örök kortársal - Schopenhauer, Nietzsche, Tolstoj, Fontane, Lessing, Cervantes, Freud és mindenekeelőtt Goethe - könyveiről írt. Az így megjelent kötetnek a *Szellem nemessége. A humanitás problémájának tizenhat megoldási kísérlete* címet adta. 1945-öt írtak. Ritkán lehet könyvcímek ennél szomorúbb csengése. A szellem nemességének fogalmáról azóta aligha hallhattunk, olvashattunk. Társadalmunkban e kifejezés idegen, az eszme pedig feledésbe merült.

... [Tovább](#) ↓

Megnevezés	Oldalak	Méret
A szellem nemessége (teljes e-könyv)	1-244	1.4 MB
Címjegyzet	1-4	281 kB 📄
Első fejezet: Thomas Mann tartalmás ideje	1-44	128 kB 📄
Tartalomjegyzék	5-6	59 kB 📄
Előszó	9-12	47 kB 📄
Előhang: Vacsora a River Caféban	13-58	132 kB 📄
Második fejezet: Időtlén beszélgetések - időszerű kérdések	45-122	199 kB 📄
Harmadik fejezet: Bátorság!	123-167	128 kB 📄
Utószó	169-170	48 kB 📄
Az idézett szövegek forrása	171-173	45 kB 📄
Névmutató	175-180	49 kB 📄

Nyomatás/letöltés

Ez a könyv összesen 244 oldalas, ennek 15%-a (37 oldal) nyomtatható.

Vesszővel elválasztva adja meg azokat a tartományokat, amelyeket nyomtatni/letölteni szeretne, például: 1, 3, 21-28; vagy kattintson az egyes fejezetek felsorolásánál található *Nyomatás/letöltés* ikonra

Nyomatandó/letöltendő oldalak: [📄](#)

2. ábra E-könyv megjelenítése a Typotex Kiadó Interkönyv adatbázisában

Megjelenítési módok, navigációs és egyéb felhasználói eszközök

A könyvek megjelenítését a *beépített PDF-olvasó* teszi lehetővé. A tartalmakhoz való hozzáférés azonban könyvenként változó. Bizonyos kötetek csupán egyben (egy PDF-dokumentumban) jeleníthetők meg, mások viszont fejezetekre bontva, külön-külön is elérhetők. Sajnos nincs optimálisan kihasználva a képernyő, az Interkönyv felülete nem alkalmazkodik a megtekintéshez használt kijelző méretéhez. Ennek köszönhetően az oldalba integrált PDF-olvasókeret kényelmetlen használatot eredményez: a könyv oldalai nem töltik ki teljes szélességében a nézegetőt, így jobb oldalt egy széles szürke sáv látható, habár a nézegetőn belüli nagyítással ez némileg korrigálható.

A kötetek bibliográfiai adatai is azon az oldalon jelennek meg, ahonnan az online PDF-eket elérhetjük, viszont tipográfiaiilag nem túl előnyös módon bal oldalt szerepelnek a borítókép alatt, sokkal kisebb betűmérettel, mint a jobb oldali könyvismertető és a PDF-címek. A felület bal oldalán látható metaadatoknál vizuálisan sokkal hangsúlyosabb a megvásárolható nyomtatott és elektronikus változat ára, és az ezekre mutató link, amely a kiadó könyvesboltjába vezet.

Az e-könyvek nyitóoldalán a menüsor segítségével témakörökre bontva tekinthetjük meg az elektronikus formában rendelkezésre álló köteteket, de néhány kiemelt szempont (újdonságok, szerzők, címek, sorozatok) alapján is listázhatjuk a dokumentumokat, melyeket azután év, cím és ár szerint rendezhetünk.

A navigációt a fenti menüsorban levő dinamikusan változó felirat segíti, amely folyamatosan mutatja, hogy melyik kategóriában állunk, és azon belül melyik könyv van megnyitva. Az ugrópontként viselkedő kategóriák segítségével mindig visszaléphetünk a kívánt helyre, ami igazán praktikussá teszi a használatot. Nincs mód arra, hogy megjelöljünk magunknak kiadványokat, erre csak a böngésző könyvjelző funkcióját tudjuk használni. Viszont a megnyitott PDF-be akár több könyvjelzőt is tehetünk, habár ez nem az Interkönyv felületének érdeme, ezt a funkciót a beépített PDF-olvasó adja. Miután bejelentkezünk a felületre eduID-val, a könyvespolc linkre kattintva megjelennek egyrészt a könyvjelzővel ellátott könyvek, másrészt a megtekintettek, harmadrészt azok, amelyek egy részletéről nyomtatási nézetet kérünk. Más egyedi, felhasználóra szabott funkció nincs az oldalon.

A felület használói élményét rontja, hogy hosszabb szöveg megnyitása esetén sokat kell várni, amíg betöltődik (gigabites internetkapcsolat mellett is), s eközben csak a szürke képernyőt látjuk, a PDF-olvasó keretét.

Útmutató és súgó

A *Használat* menüpont alatt találhatunk egy tömör, de alapvetően hasznos leírást az e-könyves adatbázis használatához, valamint azt is megtudhatjuk belőle, hogy fejlesztés alatt áll a kötetekhez tervezett jegyzetelési funkció. Az előfizető intézmények listáját is itt közlik, de 2019-óta nem frissült a lista. A keresési opciókról nem ír részletesen az útmutató, és képernyőképeket sem tartalmaz.

Keresési módok

Egyszerű és összetett keresésre is van lehetőség. Az utóbbinál a könyv nyelvére szűkíthetünk, és a szerzők, címek, alcímek közt, valamint a teljes szövegben kereshetünk. A keresőszó itt is ki van emelve a találati listában. Ha teljes szövegben keresünk, a találat szöveggörnyezete is látszik – ami idézőkeresés során is hasznos –, továbbá az azonosíthatóság kedvéért a fejezet címét is feltünteti a rendszer, ahonnan a találat származik. Arra viszont nincs lehetőség, hogy a PDF-fájl úgy nyíljon meg a teljes szöveggel, hogy a találat ki legyen emelve.

Felhasználási jogok és lehetőségek

A kötetek puha DRM-mel vannak ellátva, így nem igényel a megnyitásuk speciális DRM-szoftvert¹⁶, viszont a fejlécben mintegy vízjelként minden oldalon meg-

jelenik az eduID-val bejelentkezett felhasználó és az előfizető intézmény neve, valamint a megnyitás ideje. Ezzel is csökkentve a kedvet ahhoz, hogy valaki illetéktelenül lementse és továbbadja a tartalmat. A letöltésre egyébként nincs is lehetőség a fejezeteket vagy az egész könyvet megnyitva, értve ez alatt, hogy nem jelenik meg a PDF mentésére szolgáló ikon a PDF-olvasóban. A nyomtatásra egy külön funkció szolgál, amellyel a kötetek 15%-át menthetjük le PDF-formátumban. Az, hogy az adott kiadványban ez hány oldalnak felel meg, a művek oldalán korrektül fel van tüntetve. Ugyanitt adhatjuk meg a pontos oldalszámozást, hogy mettől meddig szeretnénk letölteni a dokumentum adott szeletét. Ezt beírva és a nyomtató ikonra kattintva megjelenik egy letölthető, generált PDF-fájl, természetesen a fejlécben a fentebb említett adatokkal.

A kiadói kínálat teljessége

Nem szerepel az oldalon arra vonatkozó információ, hogy a kiadó által megjelentetett kiadványok hány százaléka érhető el digitális formában. Ugyanakkor az adatbázis tartalma feltehetően csak a töredékét teszi ki a kiadó által 1989 óta megjelentetett műveknek. Az oldalról mindössze azt tudhatjuk meg, hogy az elérhető kötetek száma évről évre nő, mivel minden új kiadványnak van elektronikus változata is.

Távoli elérés

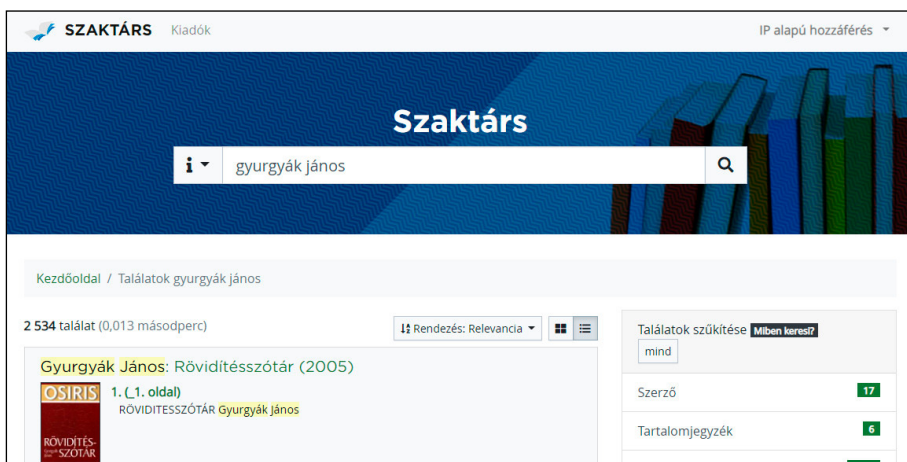
A távoli elérésre szintén intézményi VPN-nel és eduID-val van lehetőség. Az „extra funkciókhoz” szükséges az eduID-val való belépés (tehát a könyvjelzők használatához és a Könyvespolc menüponthoz).

A tartalom megjelenése mobil eszközön

Sajnos nincs mobil eszközre optimalizálva a felület, tehát okostelefonon vagy tableten ugyanolyan formában jelenik meg az oldal, mint asztali gépen nézve. Ilyen módon csak a PDF-et görgetve, lapozva lehet olvasni, ami szintén nem tölti ki a képernyőt alapesetben, ugyanúgy, ahogy asztali nézetben sem, csökkentve ezzel a felhasználói élményt. A Typotex Kiadó színvonalas könyvei miatt nagyon hasznos és értékes, hogy a kínálat egy része már elektronikus változatban, intézmények számára is elérhető, viszont az Interkönyv oldala nem követte a kor elvárásait, 2017 óta nem változott jelentősen a felület. Az Akadémiai Kiadóval összehasonlítva a felhasználói élmény és a kényelmi szolgáltatások tekintetében is alul marad.

Szaktárs – Szakkiadók Társulása

A Szaktárs adatbázis technológiai háttérét tekintve az Arcanum Kft. fejlesztése. Egy olyan szolgáltatást kínál szakkönyvkiadóknak, amely segítségével korszerű felületen, elektronikus formában jeleníthetik meg kiadványaikat. Az előfizetés során az intézmények dönthetnek arról, hogy melyik kiadó könyveihez szeretnének hozzáférést kapni. Minden csatlakozott könyves cégnek van külön oldala, saját aldomainnel és egyedi kezdőlappal. A keresés és a megtekintés módja mind-egyiknél egységes, az Arcanum műszaki megoldása működött, így az ADT-nél és a Hungaricana adatbázisnál már megszokott használati móddal találkozhatunk.

3. ábra A Szaktárs adatbázis keresőfelülete használat közben

A Szakkiadók Társulását az előzőleg bemutatott szolgáltatásoktól markánsan megkülönbözteti a rá jellemző archívumi jelleg, ugyanis a szakkiadói termés jelentős részét lefedik az adatbázisban megtalálható művek. Jelenleg az alábbi 16 kiadó kötetei érhetők el a Szaktárs felületén, amely kiadók mindegyike színvonalas portfólióval rendelkezik, számos kiadványuk kötelező irodalomként használatos a felsőoktatásban:

- Akadémiai Digitális Archívum;
- Attraktor Kiadó;
- Balassi Kiadó;
- Gondolat Kiadó;
- L'Harmattan Kiadó;
- Kalligram Kiadó;
- Kortárs Kiadó;
- Kriterion Kiadó;
- Kronosz Kiadó;
- Mentor Könyvek Kiadó;
- Múlt és Jövő Kiadó;
- Napvilág Kiadó;
- Osiris Kiadó;
- Szaktudás Kiadó Ház;
- Szent István Társulat;
- Tinta Könyvkiadó;
- TIT Gondolat Kiadó.

Az elemzésben azon szempontok esetében, amelyek a kereső- és megjelenítő felülethez köthetők, egyben mutatom be a Szaktárs adatbázisait, mivel a keresés és a megjelenítés módja azonos. Csak azokat vizsgáltam, amelyek az Eötvös Loránd Tudományegyetem hálózatán hozzáférhetők.

Megjelenítési, keresési és olvasási módok, értéknövelt szolgáltatások

A Szaktárs felületén egyszoros a keresés. Összetett keresésre a megszokott operátorok (és, vagy, nem) segítségével van lehetőség. A találati lista átlátható, a további szűrést a megjelenő szűkítő kategóriák segítik (a keresés helye – pl.: cím; tartalomjegyzék; teljes szöveg; év; illusztrációk; kategória). Ez igazán hasznos, mert ha általános keresőszóra kerestünk, utána tovább szűkíthetjük a találati listánkat. Az illusztrációkra való szűkítés is előnyös lehet bizonyos szakterületek esetén. A keresőszót itt is kiemeli a rendszer színes háttérrel a találati listában, és ha megnyitjuk a teljes dokumentumot, akkor is megmarad ez a kijelölés, tehát kontextusában is megtekinthetjük a találatot. A kötetek szövege kétrétegű PDF-ben jelenik meg, amelyen a találati lista megnyitása esetén, a bal oldalon láthatjuk a találatok listázását, és jobb oldalt a szöveget. Ha egy könyvet nyitunk meg, akkor a bal oldali sávban vagy az oldalképeket, vagy a tartalomjegyzéket tekinthetjük meg. Ez utóbbiból a kívánt fejezethez ugorhatunk. A tartalomjegyzék PDF-be épített könyvjelzőkkel készült. Az oldal betöltése igen gyors (legalábbis minimum 150 megabites internetletöltési sebességgel), ezzel pozitív használati élményt nyújt, nem kell sokat várni az oldalak megjelenésére. Lapozásra görgetéssel, vagy a felső sávban található nyilakkal van lehetőségünk, illetve ugyanitt megadott oldalszámra is ugorhatunk. A bal oldali oldalsáv az elválasztó vonalra való dupla kattintással el is rejthető.

A szöveg megjelenítéséhez az alábbi opciók állnak rendelkezésre:

- Elrendezés: egyoldalas nézet és kétféle kétoldalas nézet. Az egyik szerint a páros oldal szerepel bal oldalt, a másik szerint pedig fordítva láthatjuk az oldalakat egymás mellett.
- Igazítás: az oldalhoz vagy az oldalszélességhez igazíthatjuk a szöveget. Előbbi azt jelenti, hogy a szkennelt kétoldalas szövegfájl az eredeti szélességében jelenik meg, az utóbbi pedig azt, hogy kitölti a nézetet teljes keretét.
- Forgatás: jobbra vagy balra 90 fokkal fordíthatjuk el a lapokat. Ez akkor lehet hasznos, ha egy térkép vagy diagram fektetve szerepel az oldalon.

Ezekon kívül bármikor nagyíthatjuk a szöveget a nagyító csúszkájával. Ez különösen illusztrációk, képek tanulmányozásánál lehet hasznos. A feltöltött teljes dokumentumok jó minőségűek, teljes nagyításban is éles a szöveg és a kép.

Jelenleg nincsenek a Szaktárs felületén értéknövelt szolgáltatások. Többek közt nagyon hiányzik, hogy bejelölhessük, hogy az olvasásban éppen hol tar-

tunk. Mindez annak lehet köszönhető, hogy a keresési funkcióra összpontosítva készült a szolgáltatás, ez a Szaktárs fő profilja, nem pedig egy adott mű végigolvasásának, feldolgozásának támogatása, ahogy azt az Akadémiai Kiadó oldalán tapasztalhattuk.

Hasznos lehetőség, hogy letölthetjük minden kiadó főoldaláról az elérhető címek listáját NISO-szabvány¹⁷ szerinti KBART-formátumban¹⁸. Viszont a kötetekről az oldalba építve ennél bővebb bibliográfiai leírás nem áll rendelkezésre, csak a könyvek találati vagy olvasási oldalán látható rövid leírás: szerzőségi közlés, cím, megjelenési év formában. Talán azért nem olyan zavaró ez a hiány, mert bármikor megnyithatjuk a kötet címlapját, és megnézhetjük a részletes adatokat.

A felhasználói élményt tekintve a vizsgált adatbázisok közül a Szaktárs biztosítja legjobban a hagyományos, nyomtatott könyv olvasásának érzetét, mégpedig azért, mert a kétrétegű PDF nemcsak a szöveget, hanem magát a szöveg eredeti képét mutatja. Ennek köszönhetően ugyanolyan könnyű meghivatkozni egy-egy oldalt, mintha a nyomtatott könyv lenne a kezünkben.

A tapasztalatok szerint idézőkeresésre is kiválóan használható a felület, különösen a jól kitalált relevancia szerinti rendezés, a találati lista keresőszó kiemelése, valamint a szöveggörnyezet feltüntetése miatt.

A legtöbb kiadónál (a tizenhatból tíznél) találkozunk a könyvek tudományterületi kategorizálásával a főoldalon. Ennek segítségével böngészhetünk az adott témakörön belül elérhető kötetek között.

Felhasználási lehetőségek

Az Arcanum többi szolgáltatásánál is megszokott módon egy adott dokumentumból egyszerre maximum ötven oldalt tölthetünk le. Ahogyan az ADT-nél, itt is találkozunk azzal a jelenséggel, hogy az oldalak letöltésénél a kiírt oldalszámok nem egyeznek meg a dokumentum oldalszámozásával, így némi körültekintést igényel, hogy a számunkra szükséges oldaltartomány kerüljön letöltésre. A felhasználási feltételekben precízen fel van tüntetve, hogy a felhasználónak joga van a saját számítógépén tárolni a lementett oldalakat, és ki is nyomtathatja azokat. Harmadik személynek természetesen nem adhatók át a mentett tartalmak.

Használati útmutató

Minden kiadó főoldalán (az alsó sávban) elérhetjük a Szaktárs közös felhasználói útmutatóját, amely igen részletes leírást nyújt a keresés módjairól, az operátorok használatáról és a csonkolásról is.¹⁹ Használatukat példákkal segítik, valamint azt is leírják, hogy a relevancia szerinti rendezés pontosan mit vesz figyelembe. A felület általános használatára nem tér ki az útmutató, viszont ez

talán nem is hiányzik, mert elég egyszerű és átlátható a találati lista- és könyv-megjelenítő nézet.

Távoli elérés

A távoli elérésre VPN-nel vagy eduID-val történő bejelentkezéssel van mód, ahogyan a többi bemutatott adatbázis esetében is.

Mobil eszközre való optimalizálás

A Szaktárs oldalai mobil eszközre optimalizáltak. Tableten nézve mind a kiadók főoldalai, mind az olvasási nézet igazodik a képernyő méretéhez. Mobil nézetben a beállításokat is tartalmazó menüsávból eltűnik a jobbra-balra mutató, lapozásra szolgáló nyíl – pedig hasznos lenne –, ezért lapozásra csak a lefelé görgetéssel van mód. Ezenkívül az oldalszámra való ugrás sem jelenik meg. A tartalomjegyzék teljes szélességben való megjelenítéséhez méretezni kell a bal szélső sávot, de ezt könnyen megtehetjük. A jobb oldali szöveglakban a könyv képe automatikusan illeszkedik az aktuálisan beállított képernyőmérethez, ami kimondottan pozitív tulajdonság. A keretben lévő szöveg képe viszont nem fix, azon nagyíthatunk. Ez egyrészt előny, mert ránagyíthatunk bizonyos részekre, másrészt hátrány, mert sokszor újra méretezni kell a nézetet, hogy optimális legyen az elrendezés az olvasáshoz. Kényelmi funkció, hogy a szöveg kijelölésekor automatikusan a vágólapra helyezi a rendszer a kijelölt részt. Látszik, hogy gondoltak a mobil eszközt használókra is, viszont a felület sajátosságai miatt kevésbé kényelmes így használni, mint a MeRSZ adatbázist.

A Szaktárs adatbázis mellett, hogy felhasználóbarát, igen széles kínálattal bír, ami a legfőbb erénye is egyben. A keresője hatékony, látszik, hogy nagy gondot fordítottak rá. Az olvasást, a komplett művek feldolgozását segítő – a MeRSZ-ből ismert – értéknövelt szolgáltatások hiányoznak ugyan, viszont a kínálat bősége kárpótolja ezt.

E-Zeusz – Kossuth Kiadó

A Kossuth Kiadó E-Zeusz nevű saját fejlesztésű e-könyves adatbázisa 2020-tól érhető el az EISZ konzorciumban. Az EISZ 2021-es igényfelmérésében található ismertető szerint: „Az adatbázis a Kossuth Kiadói Csoport mintegy 220 szakkönyvét tartalmazza. 2021-ben várhatóan 270 cím lesz elérhető az oldalon. A kötetek nagyrészt a történelem, politikatudomány, filozófia, lélektan és szociálpszichológia témakörében jelentek meg. Az adatbázisban egyes kiadványok váltakozva, PDF-, illetve ePUB-formátumban érhetők el.”

E-ZEUSZ

Keresés

Hol keres? Mindenhol

Mit keres? Keresés

Kategóriák

- Egyszélg. életmód
- Érdeklődők
- Felvetés, etika
- Gondolat
- Iskolai- és kultúr-történet
- Utazás
- Magyar történelem
- Menet, interjú
- Politika

Világtörténelem

1789-1799

Tíz esztendő: a nagy francia forradalom évizédelét öleli fel ez a második magyar nyelvű kiadásban megjelenő mű. Ebben az időszakban a rendkívül történelmi események egész sora zúzóföldik ösze, amely 1789-cel kezdődik, és Napóleon diktatóriájának megteremtésével zárul. A francia történelem szerző nemcsak a kortársak látta és rögzítette történéseit foglalja össze, hanem tudományos alaposággal feltárja annak az időnek politikai, gazdasági alapjait és mozgatóit is. Sok idézet, adat, illusztráció egészíti ki a pontos és részletes munkát, amely az újkor történetének egyik legjelentősebb eseményéről ad hiteles képet.

A HÓDÍTÓ RÓMA

Kertész István

A hódító Róma

ISBN	97896309XXXXX
Kiadó	Kossuth Kiadó
Megjelenés éve	2019
	388 oldal

Kertész István történelmi munkássága egy részben azt kutatta, miképp lett Makedónia polgárháborúk és elleneségei támadások sújtotta államából világiméretű politikai szupererő. Ugyanazt, vagyis a hatalom politikai szerveződéséé vállalt elemzi Róma esetében is. A könyv a római történelemnek az az időszakát írja le, amely a plebejusok polgári harcának Kr.e. 287-re datált lezárulásától Kr.e. 133-ig, vagyis a római polgárháborúk kirobbanásáig tartott. Nyomon követi a nagy hódítások, a Pürrhosz elleni, a pun és a makedón háborúk hadi eseményeit és ezek visszahatásait egyrészt magára a római társadalomra, másrészt a Földközi-tenger partvidékének politikai viszonyaira.

A szerző 1983-ban a könyv első kiadásával népszerűsítő művet alkotott, amely az olvasók és a szakemberek

Kertész_István_Hódító_Róma.epub
 Kertész_István_Hódító_Róma.pdf
 PDF - olvasás

4. ábra E-Zeusz – a könyvek listanézete

Megjelenítési, keresési és olvasási módok, értéknövelt szolgáltatások

Az e-könyves oldal felülete modern és átlátható. A bal szélső menüből tudományterületi kategóriákra bontva jeleníthetjük meg az elérhető műveket. A katalógus gombra kattintva PDF-formátumban jelenik meg az elektronikus művek listája. A könyvtárak számára hasznosabb lenne, ha KBART- vagy CSV-formátumban lenne feltöltve, ahogyan a Szaktárs és a MeRSZ oldalán láthattuk, hiszen úgy könnyedén be lehetne tölteni az integrált könyvtári rendszerbe. A nyitófelület egyetlen hiányossága, hogy az érdeklődő mindössze ennyit olvashat rajta: „Tisztelt Látogatónk! Ön a Kossuth Kiadói Csoport elektronikus könyvtárának weboldalát látja. Várjuk észrevételeit, javaslatait az it@kossuth.hu címre.” – Hasznosabb és informatívabb lett volna egy rövid bemutatkozó vagy ismertető szöveg.

Az egyes kategóriákra kattintva megjelenik a kapcsolódó könyvek listája, részletes bibliográfiai leírással és könyvismertetővel. A borító képként linkelve szerepel az oldalon, így rákattintva betöltődik nagy méretben, és akár le is lehet menteni. Ez hasznos lehet azon könyvtárak számára, ahol foglalkoznak a borítók feltöltésével az online katalógusba. Praktikus megoldás, hogy a könyvek ismertetői külön szövegdobozba kerültek, így ha egy-egy ismertető hosszabb, nem növeli az oldal hosszát, hanem külön lehet görgetni a szöveg elolvasásához. A tudományterületi kategóriákat mutató bal oldali sáv egy gomb segítségével könnyedén elrejtethető, így nagyobb méretben látszik a könyvek listája. Az egyes dokumentumoknál a „PDF – olvasás” felírra kattintva új oldalon jelenik meg a csak olvasható PDF a böngésző beépített PDF-nézegetőjében. Ahogy a bemutatkozó szövegükben is szerepel, néhány könyv letölthető ePUB-formátumban is a PDF-megjelenítés mellett. Ez nagyon praktikus, mert ha ePUB-formátumot támogató e-könyv-olvasót használunk, akkor azon az eszközön is el tudjuk olvasni az adott művet. Egyéb esetben csak online olvashatjuk a PDF-változatot. Az online ol-

vasható nézetben csak a PDF szövege szerepel, nem kétrétegű a PDF, de ez a kötetek olvashatóságát nem befolyásolja. A tartalomjegyzék kattintható, tehát a kiválasztott fejezetre ugrik kattintás esetén. Ez a fajta külön oldalon megnyíló nézet sokkal jobban használható, kényelmesebb az olvasása, mint a Typotex Kiadónál látott, oldalba beépített PDF-nézegetőé. A szöveg másolására lehetőségünk van a megszokott kijelölés és beillesztés művelettel.

Jelenleg nem lehet egyénileg belépni, és nincsenek értéknövelt szolgáltatások a felületen. A kategóriák fölött találjuk a keresőmezőt, melyben egyelőre szerzőre, címre és a könyvismertető szövegében kereshetünk. A teljes szövegben való keresésre nincsen lehetőség. Nagyban segítené a visszakeresést, ha ez utóbbira is lenne mód.

Használati útmutató

Egyelőre nem tartalmaz az oldal használati útmutatót, csak egy adatkezelési tájékoztatóval találkozunk, ami kötelező elem.

Felhasználási jogok

Nem található az adatbázisban erre vonatkozó információ. Az viszont nyilvánvaló, hogy a PDF-formátumú dokumentumokat nem lehet letölteni. Az ePUB-ot viszont igen, hiszen másképp nem lehetne e-könyv-olvasóra másolni.

Mobil eszközre való optimalizálás

Teljes mértékben optimalizálták a felületet mobil eszközre, reszponzív módon változik az oldal mérete tableten nézve. Alapértelmezetten a bal oldali menü el van rejtve, ez is kényelmesebbé teszi a kötetek böngészését. A PDF-olvasó itt is új oldalon jelenik meg, igazodva a képernyő méretéhez, így ez is jól használható olvasásra.

Távoli elérés

A távoli hozzáférés jelenleg intézményi kóddal lehetséges, remélhetőleg a későbbiekben lesz mód eduID-s vagy VPN-en keresztül elérésre is. Látható, hogy még sok fejleszteni való lenne a felületen, de az irány jó, amelyen elindultak. Az oldal egyszerűen kezelhető, átlátható, kényelmes olvasást tesz lehetővé. Ha pótolnák a fentiekben leírt alapvető információkat (pl.: használati útmutató, felhasználási tájékoztató), és fejlesztenének a felülethez teljes szövegű keresőt, valamint rendelkezésre állnának értéknövelt szolgáltatások, egy kimagasló e-könyves szolgáltatás jönne létre.

Összegzés

A hazai elektronikus könyves adatbázisok bemutatásán keresztül egy meglehetősen vegyes kép rajzolódott ki előttünk. Míg a MeRSZ adatbázis használatakor számos befogadást segítő lehetőség áll az olvasók rendelkezésére – gondoljunk csak az egyes fejezetekhez és bekezdésekhez kapcsolható jegyzetekre –, addig a többi adatbázis esetében csupán hagyományos e-könyves tartalomszolgáltatásról beszélhetünk. Az viszont közös a vizsgált platformokban – és talán ez a legfontosabb –, hogy rajtuk keresztül elektronikus formában is elérhetővé teszik a kiadók az általuk megjelentetett művek egy részét, sőt, bizonyos esetekben szinte a kínálat egészét. Ez pedig mindenképpen igazodik a kor követelményeire, a pandémia alatti korlátozások idején is hasznosnak bizonyult.

Remélhetőleg a jövőben még több magyar kiadó teszi majd online elérhetővé a kiadványait az előfizető intézmények részére, hozzáférést biztosítva rajtuk keresztül az érdeklődő olvasók számára. A jelenlegi szolgáltatók pedig majd talán tovább bővítik kínálatukat és fejlesztik meglévő szolgáltatásaikat.

Jegyzetek

1. Lencsés Ákos: *E-könyvek konzorciális beszerzése – e-könyvek megjelenése az EISZ Nemzeti Programban*. In: *Networkshop 2018 konferenciakiadvány*. Szerk. Tick József, Kokas Károly, Holl András, Budapest, Magyarország : Hungarnet Egyesület : MTA Könyvtár és Információs Központ, 2018. 71–78. p. <https://doi.org/10.31915%2FNWS.2018.10> (2021.04.15.)
2. Forrás: az EISZ Titkárság és a kiadók közös szervezésében megrendezett 2015-ös őszi információs napok programja. Ekkor még többes számban szerepelt a szolgáltatás címében foglalt referenzszám kifejezés. Lásd <http://eisz.mtak.hu/index.php/hu/10-oszi-informacios-napok-az-akademiai-konyvtarban-osszefoglalo.html> (2021.04.15.)
3. Az Arcanum Digitális Tudománytárról szóló magyar nyelvű Wikipédia-szócikk: https://hu.wikipedia.org/wiki/Arcanum_Digitális_Tudománytár (2021.04.15.)
4. A 2017-ben a Magyar Tudományos Akadémián tartott bemutatóról szóló híradás, és az akkor bemutatott prezentáció: *Typotex információs nap*. = [eisz.mtak.hu http://eisz.mtak.hu/index.php/hu/rendezvenyek/17-typotex-informacios-nap.html](http://eisz.mtak.hu/index.php/hu/rendezvenyek/17-typotex-informacios-nap.html) (2021.04.15.)
5. A Szaktárs adatbázisról szóló híradás: *A Szaktárs adatbázis portál sajtóközleménye*. = www.arcanum.hu/hu/sajtokozlemeny-a-szaktars-szolgaltatasrol-2020-03-23/ (2021.04.15.)
6. 2018-as hír az adatbázis próbaeléréséről az ELTE Egyetemi Könyvtár és Levéltár oldalán: *Próbáhozáférés SZAKTÁRS felületéhez*. [sic!] = [konyvtar.elte.hu https://konyvtar.elte.hu/hu/hir/ekl-egyetemi-konyvtar/probahozzaferes-szaktars-felulethez](http://konyvtar.elte.hu) (2021.04.15.)
7. Lencsés Ákos: *Magyar nyelvű e-könyves adatbázisok az EISZ kínálatában*. In: *Hagyományok és kihívások VII. Országos Könyvtárszakmai Nap, 2018*. Szerk. Szabó Panna, Székelyné Török Tünde, Budapest, ELTE Egyetemi Könyvtár és Levéltár, 2019. 33–39. p. <http://ojs.elte.hu/hagyomanyok-es-kihivasok/article/view/980/820> (2021.04.15.)

8. Híradás a Szegedi Tudományegyetem oldalán az új adatbázisról: *Kossuth kiadó e-könyvei*. = [ek.szte.hu http://www.ek.szte.hu/kossuth-kiado-e-konyvei_2/](http://www.ek.szte.hu/kossuth-kiado-e-konyvei_2/) (2021.04.15.)
9. Az Akadémiai Digitális Archívum leírása alapján csak a Magyar Tudományos Akadémiához kötődően mintegy nyolcezer kötet jelent meg az 1950 és 1996 közötti időszakban. https://akademiai.hu/info/akademiai_digitalis_archivum (2021.04.15.)
10. A különböző betűfajtákhoz kapcsolódóan az Eszterházy Károly Főiskola munkatársai írtak egy cikket, amelyben tárgyalják ezen betűtípusok szerepét és sajátosságait, lásd Kvaszingerné Prantner Csilla – Soltész Péter – Jakub Ádám: *A papírról és képernyőről való olvasás és a talpas, illetve talpatlan betűtípusok hatása az elsajátításra*. = Magyar Pszichológiai Szemle, 71. évf. 2016. 1. sz. 91–108. p. <http://real.mtak.hu/35615/1/0016.2016.71.1.5.pdf> (2021.04.15.)
11. A WYSIWIG meghatározása a magyar nyelvű Wikipédia-szócikk szerint: <https://hu.wikipedia.org/wiki/WYSIWYG> (2021.04.15.)
12. MeRSZ – Gyakran Ismételt Kérdések: <https://mersz.hu/egyeb/gyik/> (2021.04.15.)
13. MeRSZ – Licencszerződés: <https://mersz.hu/egyeb/licencszerzodes/> (2021.04.15.)
14. Lásd például a könyvtárosoknak szóló ismertető szövegében az évekhez kötődő újdonságok kiemelését: <https://mersz.hu/egyeb/konyvtarosoknak/> (2021.04.15.)
15. *Rólunk*. = edu.interkonyv.hu <https://edu.interkonyv.hu/rolunk> (2021.04.15.)
16. A DRM-technológiákról bővebben: Nagy Andor: *Az e-könyves DRM-technológiák biztonságosságának vizsgálata*. = Könyvtári Figyelő, 25. (61.) évf. 2015. 3. sz. 327–338. p. https://epa.oszk.hu/00100/00143/00304/pdf/EPA00143_konyvtari_figyelo_2015_3_327-338.pdf (2021.04.15.)
17. Lásd az angol nyelvű Wikipédia-szócikket: https://en.wikipedia.org/wiki/National_Information_Standards_Organization (2021.04.15.)
18. KBART=Knowledge Bases and Related Tools. Bővebben lásd *KBART Frequently Asked Questions*. = Niso.org <https://www.niso.org/standards-committees/kbart/kbart-frequently-asked-questions> (2021.04.15.)
19. *Felhasználói útmutató a kereséshez*. = Szaktárs.hu <https://www.szaktars.hu/felhasznaloi-utmutato/> (2021.04.15.)

A szabad felhasználás új esetei vakok és látássérültek számára

A vakok, a látáskárosultak és a nyomtatott szöveget egyéb okból használni képtelen személyek javára a szerzői jogi törvény – az úgynevezett marrakesi szerződés átültetésével – a szabad felhasználás új eseteit vezette be. Ha az ön könyvtára rendelkezik hangoskönyvekkel vagy digitalizált szövegek felolvasását támogató szoftverrel, esetleg Braille-nyomtatóval vagy egyéb olvasástámogató eszközzel, esetleg tervezi az olvasási képességet érintő fogyatékossággal élő személyek számára valamilyen új szolgáltatás elindítását, akkor regisztrálja intézményét a jogosított szervezetek közé, ezzel is támogatva az olvasási nehézséggel küzdők könyvtári ellátását!

Részletes információk a Könyvtári Intézet oldalán érhetők el:

<https://ki.oszk.hu/node/10266>.

Bódog András – Szabó Piroska

A nyílt tudomány aktuális kérdései az Open Science Conference 2021 tükrében

2021. február 17. és 19. között – ezúttal a járvány miatt online formában – került megrendezésre a Leibniz Research Alliance Open Science, a Leibniz Association és a ZBW – Leibniz Közgazdasági Információs Központ közös szervezésében a nyolcadik nemzetközi Open Science Conference. Az első napon *Klaus Tochtermann*, a házigazda ZBW – Leibniz Közgazdasági Információs Központ igazgatója köszöntötte a rendezvény résztvevőit, és ismertette a nyílt tudomány (open science) kialakulásának vázlatos történetét. A nyílt tudomány közel 5-7 év alatt végbemenő, azaz meglehetősen gyors fejlődése négy szakaszra bontható. A kezdetben alulról felfelé szerveződő mozgalom az első fázisban létrehozta mindazon eszközöket és technológiákat, amelyek szükségesek a nyílt tudományos információáramlás biztosításához. A második fázisban ehhez iga-

Prof. Dr. Klaus Tochtermann

zodott a tudománypolitika, majd a harmadik fázisban a téma szakértői elkezdtek megosztani tapasztalataikat, végül a negyedik fázist a nyílt tudománynak a társadalom felé való nyitása jellemzi, különös tekintettel a COVID-19 járványt érintő tudományos eredményekre. A pandémia miatt az oktatás és a tudományos kutatás az érdeklődés homlokterébe került, a vírus elleni védekezés érdekében az addig fizetőfalak mögött lévő tartalmak elérhetővé váltak. De vajon ez lehet-e az új norma a jövőben? Megvalósulhat-e a nyílt tudomány fenntartható és globális hozzáférhetőségének célkitűzése? A konferencia előadójának mindegyike reflektált ezekre a kérdésekre, más és más irányból közelítve meg a nyílt tudomány témakörét.

Az első szekció *Ana Persic*, az UNESCO tudománypolitikáért és kapacitásépítésért felelős osztályvezetőjének előadásával kezdődött. Az *ENSZ Agenda 2030* keretében szerveződő munka a nyílt tudomány globális konszenzusának elérésére törekszik. Egy olyan globális mozgalomról van szó, amely minden fél számára előnyös, és elősegítheti az országok közötti (és az országokon belüli) digitális szakadékok csökkentését. A koronavírus-válság megmutatta, hogy együtt gyorsabban és hatékonyabban tudjuk megoldani a problémákat. A teljes tudományos folyamatot demokratizáló nyílt tudomány legfőbb ismérve, hogy gyors és ingyenes hozzáférést biztosít a tudományos adatokhoz, publikációkhoz és információkhoz. Fontos tényező a tudományos együttműködés és az információmegosztás, valamint a tudományos, politikai és társadalmi szinten egyaránt megvalósuló párbeszéd, amely megalapozza a tudományba vetett bizalmat. A teljes képhez az is hozzátartozik, hogy a tudományos közösség közérthető módon népszerűsítse az eredményeit. Noha globális kihívásról beszélünk, jelenleg erősen széttagolt a tudományos és politikai környezet. A változtatás érdekében az UNESCO széles körű konzultációt kezdeményezett, amelynek eredményeképpen elkészítették a *Nyílt Tudomány Ajánlás* (UNESCO Open Science Recommendation) első változatát; a dokumentumot a világszervezet 2021 novemberében megrendezendő 41. közgyűlésére tervezik véglegesíteni. A cél a nyílt tudomány alapelveinek és normáinak lefektetése, a jogi szabályozás azonban a nemzetállamok hatáskörébe tartozik. Az UNESCO munkatársai az elmúlt évben 133 országban végeztek regionális és tematikus felméréseket számos célcsoport bevonásával. A leendő ajánlás a nyílt tudomány definícióját is megadja, eszerint egy olyan ernyőfogalomról beszélünk, amely a tudományt érintő nyílt mozgalmakat (open access, open data, open source, open evaluation, open educational resources stb.) és a gyakorlati célokat (pl.: együttműködés, egyenlő hozzáférés) egyaránt magában foglalja. A javaslat rögzíti az alapértékeket és alapelveket (pl.: a tudomány mint emberi jog, inkluzivitás, diverzitás), valamint azonosítja a cselekvési területeket. Utóbbi középpontjában a megfelelő infrastruktúra kialakítása és a nyílt tudomány népszerűsítése áll.

Dr. Ana Persic, Vanessa Proudman, Danielle Cooper, Clifford Tatum

Az előadást követő kérdések érintették a tudomány geopolitikai nyitottságát, például az úgynevezett „globális dél” vagy az „őslakos tudás” bekapcsolódását a tudomány vérkeringésébe. Felmerült a tudományos kommunikáció közérthetőségének kérdése is, ám Persic válaszában arra utalt, hogy ennek részleteit később kívánják kidolgozni, a leghangsúlyosabb teendő az infrastrukturális és technológiai kihívások megoldása. Az *open licence* feltételrendszerét tekintve nem számíthatunk mindent lefedő megoldásra, de konkrét gyakorlatok várhatók. Persic szerint a nyílt tudomány előtt álló legnagyobb globális akadály a téma marginalitása és a tudományos élet hagyományos mechanizmusai (pl.: a teljesítmény értékelése, szakmai előmenetel), ezért a terület további népszerűsítésére van szükség.

A második előadó *Vanessa Proudman*, a holland SPARC Europe igazgatója volt; e testület a kontinens egyik legfontosabb tanácsadó szerve a nyílt tudománnyal kapcsolatos kérdések terén. *Scoping the Open Science Infrastructure Landscape in Europe* című, 2020-ban elkészült jelentésük részletesen számot ad a nyílt tudomány európai helyzetéről. Ennek tanúsága szerint a nyílt hozzáférést kínáló mai tudományos ökoszisztéma igen fragmentált, az egyes elemek nem működnek teljes összhangban egymással. Mint arra Proudman rámutatott, az elmúlt években ugyan kiépültek a nyílt tudományt lehetővé tévő infrastruktúra alapjai, a szemlélet azonban elsősorban projekt- és innovációalapú, ami a finanszírozásban is tükröződik. Ha nem sikerül stabil pénzügyi hátteret kialakítani, amely fedezi a bérezést, az útiköltségeket vagy éppen a marketingkiadásokat, a nyílt tudományhoz szükséges

infrastruktúrák hosszú távú működtetése veszélybe kerülhet, az egyes kezdeményezések elsorvadhatnak vagy akár térítéskötelessé válhatnak, és elvész a kapcsolat a kutatókkal és a nyílt tudományt pártoló közösséggel. A nyílt tudomány valamelyik szegmensében tevékenykedő szervezetek ezért továbbra is nagyban függenek az önkéntes munkától. Anyagi forrásokra emellett leginkább pályázatok útján, egyéni hozzájárulásokkal, szolgáltatási és tagdíjakkal tudnak szert tenni. Proudman több példát is megemlített a hatékony, nyílt tudományt megvalósító rendszerekre. Az egyik a *GenBank*, az Egyesült Államok Egészségügyi Intézetének (NIH) nyilvánosan elérhető génszekvencia-adatbázisa, amely egy nemzetközi együttműködés keretében épül. A *bioRxiv* biológiai, míg a *medRxiv* egészségügyi tudományi preprint-szerver; mindkettő magánkézben van, intézményi és pályázati finanszírozás útján fenntartva. Az *ESFRI* (Kutatási Infrastruktúrák Európai Stratégiai Fóruma – European Strategy Forum on Research Infrastructures) az Európai Unió legfőbb tanácsadó testülete a kutatói infrastruktúra, így a nyílt tudomány terén is. A nyílt tudomány európai „csomópontja” az *European Open Science Cloud* (EOSC), amely munkacsoportjai révén fogja össze a kontinens kapcsolódó kezdeményezéseit. A *COVID-19 Data Portal* vagy a *CORD-19 – COVID-19 Open Research Dataset* szintén a nyílt tudomány jó gyakorlatainak sorát bővíti. A fenntarthatóságot szavatoló működőképes üzleti modellekre is láthatunk példákat: a DOAJ támogatókat, szponzorokat és pályázati lehetőségeket vesz igénybe, a *Crossref* esetén mindez még kiegészül tagdíjakkal is. A Cornell Egyetem gondozásában működő *arXiv* nyílt hozzáférésű repozitórium az intézményi és alapítványi fenntartás mellett adományokra is számíthat. A nonprofit nyílttudomány-szolgáltatások sikerének kulcsa, ha ismertté válnak a tudományos közösségekben, és stabil fenntartó működteti őket, de fontos a közösségvezérelt gondolkodás és az új finanszírozási modellek keresése is.

Az előadóhoz intézett kérdések során felmerült, hogy a kereskedelmi szolgáltatók termékeinek piaci jelenléte (pl.: az aggregálás, indexelés, keresés, megőrzés, állandó azonosítók terén) gyengíti-e a nyílt tudomány infrastruktúráját. Proudman úgy látja, ez valós veszély, amely ellen jogi szabályozással lehet fellépni. Egy másik kérdező a hosszú távú kormányzati támogatás elnyerésének módjairól érdeklődött. A szakértő szerint fel kell hívni a döntéshozók figyelmét a nyílt tudományra, ehhez kapcsolódóan a tudományos kommunikáció közérthető tálalása, a tudatosság növelése és az ismeretterjesztés is fontos feladat.

A konferencia második blokkját egy úgynevezett virtuális poszterszekció képezte, amelynek keretében 17 nyílt tudományt érintő projekt mutatkozott be, összefoglaló absztraktok és látványos poszterek prezentálásával. Egyéni Zoom-beszélgetések során alkalom nyílt a kutatókkal és a többi érdeklődővel való közvetlen eszmecsere is. A projektek a nyílt tudomány széles skáláját fedték le: többek között terítékre került egy hallgatói kezdeményezés a nyílt tudományért; a társadalomtudományi témájú metaadat-megosztás; gyakorlati útmutatók a nyílt

információszerzésre és a nyílt tudománnyal kapcsolatos ismeretterjesztésre; a nyílt tudomány és a nyílt oktatási tartalmak összefüggései; különféle nyílt tudományi repozitóriumok, hálózatok és szolgáltatások, valamint felsőoktatási gyakorlatok. A tematika a gépi tanulástól a női kutatók karrierlehetőségein át a szelvéreművek adatainak hasznosításáig terjedt.

Ezek közül kiemelhető a nyílt oktatási tartalmakat a nyílt tudomány kontextusában tárgyaló prezentáció, melyben *Anttoni Lehto*, a Turku Egyetem munkatársa mutatja be a finnországi erőfeszítéseket és a téma ismertségének felmérését. Finnországban a nyílt tudomány támogatása része a kormányzat 2020–2025-ös stratégiájának, emellett elindult a nyílt oktatási tartalmak több nyelven elérhető, az óvodától a felsőoktatásig minden szintet lefedő, több szempont szerint kereshető *országos repozitóriuma*. Ám az ismertetett felmérésben részt vevő felsőoktatási szereplők nem voltak még kellően tájékozottak a licencek, a szellemi tulajdon védelme vagy éppen a saját tartalmak megosztása terén, azaz még sok a tennivaló a nyílt oktatás és a nyílt tudomány célkitűzéseinek teljesüléséig. A (nyílt) kutatási adatok és eredmények szoros összefüggésben vannak a (nyílt) oktatási tartalmakkal, hiszen az egyetemeken is párhuzamos a kutatási és az oktatási tevékenység. A nyílt tudomány és a nyílt oktatás elősegítése érdekében ezért Finnországban workshopokat és továbbképzéseket szerveznek a legégetőbb területeken (licenckek, szellemi tulajdon), megkönnyítve ezáltal a tudásmegosztást a kutatás és az oktatás világában. A prezentációt követő kötetlen beszélgetés során olyan szempontok is felmerültek, mint a tartalmak intézményi vagy országos szintű nyílt elérhetősége, a felsőoktatásban lévő verseny, a minőségbiztosítás, a plágium, a szerzői jog érvényesítése, valamint a tanulók és az oktatók által közösen létrehozott tartalmak kezelésének kérdése.

Egy másik figyelemfelkeltő poszterprezentáció a nyílt tudomány podcastok formájában való népszerűsítésével foglalkozott. A szerzők, *Laiiza Bengtsson* és *Zoe Ingram*, a Max-Delbrück-Center for Molecular Medicine in the Helmholtz Association (MDC) munkatársai az európai uniós *ORION Open Science* projekt finanszírozásában egy közel ötvenrészes *podcastsorozat* elkészítésében vettek részt. Prezentációjukban kiemelték, hogy a szórakoztató ismeretterjesztő (scitainment) epizódokban a nyílt tudomány tematikájából sikerült szinte minden részterületet érinteni a nyílt hozzáféréstől a nyílt tudományos értékelésig, emellett arra törekedtek, hogy a beszélgetések résztvevői is minél többféle területről érkezzenek, a szó szoros (földrajzi) és átvitt (szakmai) értelmében egyaránt. A nyílt tudomány eszméjéhez híven az epizódok bárhol, bármikor ingyenesen elérhetőek. Az előadók hangsúlyozták, hogy a podcast ugyan rugalmas formátum és népszerű (tudomány)kommunikációs csatorna, az egyórás epizódok előállításában azonban nagy energiabefektetést igényel.

Végezetül említést érdemelhet egy kisebb szabású egyéni projekt, amelyet *Mark Edward Eaton*, a City University of New York munkatársa mutatott be. Az

Open Journal Matcher nevű webes alkalmazás egy olyan nyílt forráskódú megoldás, amely javaslatot tesz arra, hol publikáljuk nyílt hozzáféréssel a szakcikkünket, csak annyit kell tennünk, hogy egy szövegdobozba feltöltjük az absztraktot. A természetes nyelvfeldolgozás (NLP) és összehasonlító algoritmusok segítségével az *Open Journal Matcher* a DOAJ-ban szereplő több mint ötezerhatszáz angol nyelvű nyílt hozzáférésű folyóiratból ajánl ötöt, relevancia és szerencsés véletlenszerűség (serendipity) alapján. A szerző elmondása szerint a 2020 júniusi elindítása óta az alkalmazást számos szakmai fórumon (pl.: tudományok blogok, levelezőlisták, közösségi média) megosztották, a jövőben pedig elképzelhető különböző honlapokra való beágyazása is. Az *Open Journal Matcher* jó példa arra, hogyan segíthetik akár a könyvtárosok egy új eszközzel a nyílt tudomány elveinek megfelelő publikálást.

Az első nap záróblokkja *Danielle Cooper*, az Ithaka S+R kutatási és stratégiai tanácsadó szervezet munkatársának előadásával indult, amely az adatközösségek témáját járta körül. A jelenlegi helyzetben nem meglepő, hogy a COVID-19 köré szerveződő adatközösségek felkapott témává váltak; a *GISAID* elnevezésű nemzetközi interdiszciplinális szervezet a genetikai adatok és a releváns projektek repozitóriumtartalmainak megosztásában segít, az egyes vírusmutációk terjedését például nyílt forráskódú alkalmazásokkal tudják követni a beérkező információk alapján. Az Ithaka S+R a tudományos gyakorlatot tanulmányozza különböző tudományterületeken. Az adatközösségek esetében a fő cél az azonosításuk és a támogatásuk. Cooper megemlített néhány sikeres példát: a *Cambridge Structural Database* (CSD) a szerves kismolekulák és fémorganikus kristálystruktúrák repozitóriuma, a *FlyBase* a legyek gén- és genomadatbázisa, a *Designsafe-CI* pedig a Természeti Katasztrófavédelmi Mérnöki Kutatói Infrastruktúra (Natural Hazards Engineering Research Infrastructure – NHERI) tudástára és képzési felülete. Kitűnő példa az ingyenes és nyílt adatmegosztó platformra az *OpenNeuro* nevű neuroinformatikai repozitórium is. Visszatérve a kiindulóponthoz: mit is értünk adatközösség alatt? Alapvetően olyan kutatók formális vagy informális hálózatát, akik megosztják és újrafelhasználják az adatokat. E csoportok automatizált feltérképezésével az Európai Bizottság által indított *FREYA projekt* is foglalkozott, amely az állandó azonosítókat (PID) integráltan összekötve, valamint *DataCite*-eseményadatokat elemezve kutatta fel az adatközösségeket a megosztási és követési adatkimenetek összegyűjtésével. Ám nem minden tudományterületen képesek érvényesülni az adatközösségek. A közgazdaságtan esetében például nagyon sok korlátozottan megosztható (pl. magánvállalatokhoz köthető) adat létezik, ellenben megemlíthetők olyan kibontakozóban lévő adatközösségek, melyek például a légszennyezéssel vagy a gerincserülésekkel foglalkoznak. A fejlődési folyamat első lépése maguktól az érdeklődő kutatóktól indul, ezt követi a folyamatok és az infrastruktúra (elsősorban repozitóriumok) kiépítése, majd a közösség létszámának növelése (ehhez az adatközösségnek hírt kell adnia magá-

ról), végül pedig kulcsfontosságú tényezőként a hosszú távú fenntarthatóság. Ez utóbbihoz az adatközösségek külső támogatása is szükséges lehet, de támogatandó területet jelentenek a metaadatok, az adatvédelem és az eljárásrendek kialakítása is. Az intézményközi együttműködés azonban kihívást jelent, mivel a kutatástámogatás általában nemzeti szinten, esetleg ágazati szinten történik. Jó példaként a Research Data Alliance *COVID-19 munkacsoportja* emelhető ki. A témával kapcsolatban jelenleg is fut az Ithaka S+R projektjeként egy felsőoktatási könyvtárakat érintő, *Supporting Big Data research 2020–2021* című kutatás, valamint a közeljövőben indul egy adatszolgáltató szervezeteket érintő nemzetközi hatásmérés, amely arra kívánja megadni a választ, hogyan lehet az adatközösségek kutatóit a lehető leghatékonyabban támogatni.

Az előadó a kérdésekre válaszolva leszögezte, hogy a felülről lefelé irányuló megoldások nem igazán működnek ezen a területen, az adatközösségek természetükből fakadóan alulról felfelé szerveződnek, az adatok megosztása és újrafelhasználása pedig elválaszthatatlan egymástól.

A nap utolsó előadója *Clifford Tatum*, a hollandiai Leideni Egyetem munkatársa volt, aki a kutatásértékelés egy nyílt keretrendszerét mutatta be. Nem szabad megfeledkezni arról, hogy a nyílt tudományhoz szervesen hozzátartoznak a kutatások értékelésével kapcsolatos nyílt gyakorlatok. Olyan szemlélet- és kultúraváltásra van szükség – ez történhet felülről lefelé szorgalmazva vagy alulról felfelé kiindulva –, melynek eredményeképpen a nyílt tudományos tevékenységhez (open scholarship) újfajta elismerési és értékelési rendszer társul. A Tatum által ismertetett *Open Science Career Assessment Matrix* a nyílt tudományhoz kapcsolódó különböző tevékenységeket párosítja össze a lehetséges értékelési kritériumokkal. Például az „adategyüttesek és eredmények” összetevő értékelési szempontja a FAIR alapelvek használata, a nyílt adatkezelés minőségi kritériumainak adaptálása, valamint az egyéb kutatások nyílt adatainak felhasználása. Ugyanígy számításba vehetjük a publikálás, a finanszírozás, a kutatási integritás, a kockázatkezelés vagy a projektmenedzsment nyílt tudomány felől megfogalmazható kritériumait. A kutatásértékelési keretrendszerek alulról jövő kezdeményezései közül érdemes megemlíteni a *DORA*-t, amely az impakt faktor kivezetését szorgalmazza a kutatók tudományometriai értékeléséből; a *Metric Tide*-ot, amely a mennyiségi mutatókat kívánja kiegészíteni minőségi értékeléssel; a felelősségteljes metrikákért síkra szálló *Leiden Manifestó*; a bölcsészettudományok területén az egyenlőség, a nyitottság, a kollegialitás, a minőség és a közösség értékeit hangsúlyozó *HuMetricsHSS*-t vagy a *SCOPE* mozaikszó által jelölt lépéseket a felelős kutatásért, lásd értékek kijelölése, kontextualizálás, mérési lehetőségek, alapos kutatás, az értékelés értékelése. Ami a nemzeti stratégiákat illeti, Tatum példaként hozta fel az Utrechti Egyetem és a Leideni Egyetem kapcsolódó dokumentumait. Az előadás középpontjában a hat európai ország egy-egy kutatástámogató szervezetét tömörítő *Knowledge Exchange* nevű

szervezet által kidolgozott „nyitottságprofil” (Opennes Profile) állt. Ennek célja, hogy dokumentálja az egyes kutatók nyílt tudományhoz való hozzájárulását, ideértve a publikálás és a megjelenés új formáit is (pl.: GitHub, közösségi média, kiállítások). Az elképzelések szerint a nyitottságprofil össze lesz kapcsolva az állandó azonosítókkal és rekordokkal (pl.: ORCID, DOI), de szabad szöveges mezőkben is lehetőség lesz a profil leírásokkal, linkekkel és dokumentációval való bővítésére. A koncepcióval kapcsolatban vegyes módszertanú felmérést végeztek, amelynek tanúsága szerint a legtöbben a lelkesedésüket és a pozitív várakozásukat fejezték ki. Tatum előadásában hangsúlyozta, hogy az egyetemek lehetnek a változás motorjai; ezzel összefüggésben felidézte az Európai Egyetemek Egyesülete (European University Association) *Research Assessment in the Transition to Open Science 2019* című, harminckett európai országra kiterjedő felmérését, amelyből kiderül, hogy a nyílt tudomány a válaszadók csupán közel egyharmada számára volt fontos a tudományos karrier szempontjából. Többen megfogalmazták, hogy a kutatásértékelés átalakítása nehézkes és komplex folyamat. Az előadás zárógondolata az volt, hogy a további lépések az európai szintű csúcstalálkozók, a partnerkapcsolatok építése, az egymást keresztező kezdeményezésekbe való bekapcsolódás, illetve az eljárásrendek és a gyakorlat közelebb hozása lehetnek. A konferencia résztvevőinek kérdési között megfogalmazódott az európai horizont kibővítése, illetve a téma közbeszédbe való beemelése.

Hilary Hanahoe, Céline Heint, Alina Loth, Marte Sybil Kessler, Leonhard Volz

A második nap *Hilary Hanahoe*, a Kutatási Adatok Szövetsége (Research Data Alliance – RDA) főtitkárának előadásával indult, amely szintén a kutatásértékelés témakörével foglalkozott. Az RDA egy nemzetközi, nonprofit, közösségvezérelt szervezet, amely a nyílt tudomány területén az adatszakemberek munkáját kívánja támogatni. Hanahoe is osztja azt a nézetet, hogy a tudomány akkor képes a legjobban működni, ha nyílt, ezért alapvető fontosságú az átállás a nyílt tudomány gyakorlatára. Ennek elősegítése érdekében az Európai Bizottság égisze alatt *Open Science Policy Platform* néven létrejött egy tanácsadó testület, melynek első mandátuma idején (2016–2018) javaslatokat tettek a nyílt tudomány elveinek alkalmazására, majd a második mandátum (2018–2020) során a hangsúly az elismerés és ösztönzés rendszerének megváltoztatására került. A kutatók jelenlegi tudományos előmenetele nem kedvez a nyílt tudománynak, ezért új értékelési módszerekre, metrikákra van szükség. Az új hatásmérési módszertanok felmérésére egy nyílt tudomány-regisztert (Open Science Registry) hoztak létre az RDA irányításával. Az oldalon jelenleg az Európai Bizottság szakértői csoportjának jelentése, valamint a lefektetett irányelvek érhetők el. Hanahoe ezzel összefüggésben az előző napi záróelőadására is visszautalt, és kifejtette, hogy a minőséget kívánják előtérbe helyezni a mennyiséggel szemben, illetve az integritást a produktummal szemben. A regiszter a nyílt tudományos ösztönzőkkel kapcsolatos kezdeményezések, projektek és eljárásrendek átfogó, bizonyítékalapú, kereshető többnyelvű adatbázisa lesz, amelyet az összes érdekelt fél használhat (pl.: kormányok, finanszírozók, intézmények, kutatók, kiadók). Az elképzelések szerint a regisztert utánkövetésre is alkalmassá teszik, hogy láthatóvá váljon, mi működött és mi nem, így egy adott kutatáshoz vagy projekthez hasonló példákat is elemezni lehet majd. Mindazonáltal az Open Science Registryt nem monitorozó és értékelő keretrendszernek szánják, hanem a nyílt tudomány ösztönző- és jutalmazóeszközeit kívánják egy platformra gyűjteni a tudásmegosztás és a nyílt tudomány előremozdítása reményében. Még csak a rövid távú finanszírozás megoldott, de mérlegelik a hosszú távú működtetés lehetőségét, az érdekelt felek bevonását.

Arra a kérdésre, hogy kettészakad-e a tudomány és a tudománymetria egy nyílt és egy hagyományos modellre, az előadó nem tudott direkt választ adni, hiszen a gyakorlat tudományterületől, országtól is függ, emellett fontos az is, honnan jön a finanszírozás, illetve hogyan történik a kutatások értékelése. Végezetül több hozzászólásra reflektálva Hanahoe kiemelte, hogy a már említett DORA vagy az Openness Profile részben átfedésben van az Open Science Registryvel, de a nyílt tudománnyal kapcsolatos kezdeményezések „rokonsága” a jövőbeli együttműködések táptalaja is lehet.

A következő előadó *Céline Heintz*, a német Szövetségi Kockázatértékelési Intézet (BfR) munkatársaként egy orvostikai – ám a nyílt tudománnyal kapcsolatos – témakörben tartott előadást *Preregisztráció – Átláthatóságot az állatkísérletekben!* címmel. Az állatkísérletek állandó etikai kihívásokat vetnek fel, hiszen az állatok

jóléte és a kísérletekből nyert tudás szembeállítható egymással. De hogyan is mérül fel ez a téma a nyílt tudomány kontextusában? Egy felmérés szerint az állatkísérletek eredményeinek mindössze 50-80%-át publikálják. Németországban kutatási protokollt kell követni az állatkísérletek engedélyeztetéséhez, ez alapján lehet megbecsülni, hogy a kutatások eredményeit milyen arányban teszik közzé publikáció formájában. A viszonylag nagyszámú nem publikált kutatás háttérben a negatív eredmények visszatartása és technikai gondok állnak. A publikálás hiánya számos problémát hordoz magában: egyrészt felmerülnek etikai aggályok, másrészt információközlés hiányában egyes kísérleteket mások újra elvégezhetnek (duplikáció), ami közpénzpazarláshoz vezethet. A megoldást a klinikai kutatásoknál már évtizedek óta használatos regiszterek alkalmazása (pl. ClinicalTrials.gov) jelentené. Az állatkísérleti regiszterekben össze lehetne hasonlítani a kutatási terveket, a hipotéziseket, valamint az eredményeket is. A torzítások, az utólagos hozzáigazítások és a statisztikai „bűvészkedés” lehetőségének megnehezítése növelné a transzparenciát. A nyílt tudomány elvéinek megfelelő nézőpontváltás lényege annak a felismerése, hogy az is eredmény, ha a kísérlet nem hoz eredményt, ezért ezt is meg kell osztani a tudományos közösséggel. Az állatkísérleti regiszter 2019-ben indult a BfR fenntartásában. Az ide feltöltött kutatási tervek, illetve leírások két hét után DOI-t kapnak. A kísérleti eredményekre, adatkészletekre ötéves embargót lehet kérni, így védve a szellemi tulajdont vagy az üzleti titkot képező adatokat. A kutatásokat részletekre bontva is közzé lehet tenni, az egyes elemekhez más-más tervet, absztraktot, embargót csatolva. A kutatási tervtől való eltéréseket kommentárokból lehet rögzíteni.

Az előadást követő kérdések során felmerült, hogyan lehetne motiválni a kutatókat a platform használatára. Heintl szerint a meggyőzés mellett maguk a folyóiratok, az egyetemek és a kutatóintézetek is szorgalmazhatnák a használatot az átláthatóság mellett érvelve. A feltöltött, de ki nem dolgozott ötletek „lestoppolásáért” aggódó kérdésre reflektálva Heintl abbéli reményét fejezte ki, hogy a tudományos közösség talán kizárná magából az ilyen gyakorlatot követőket. Arra a kérdésre, hogy kötelező-e az eredmények tanulmány formájában történő publikálása, az előadó nemmel válaszolt, adott esetben elég lehet az adategyüttesek közzététele is.

A konferencia ebédszünetében lehetőség nyílt az előadókkal való virtuális találkozássra, ezt követően a délutáni szekció első előadója, *Alina Loth* kapta meg a szót. Egy nemzetközi interdiszciplináris projektet ismertetett, amelyben a Cambridge-i Egyetem, a Berlin School of Public Engagement and Open Science, a berlini Természettudományi Múzeum és a Humboldt Egyetem vett részt, és amely a kutatás, az innováció és a kreativitás szinergiájának megteremtését tűzte ki célul a fenntarthatóság témájában, elsősorban a fiatalok bevonásával, a tudomány és a „civil” közönség nyílt párbeszédén keresztül. A *Sustainable Futures Academy* nevű együttműködés 2020 őszén a pandémia miatt digitális formátumban valósult meg. Loth elsősorban arról beszélt, milyen utakat találtak a közös munkára

az inklúzió és a hozzáférhetőség szempontjait szem előtt tartva. Kisebb csoportokban dolgoztak, de a csoportok között is volt együttműködés, illetve szinkron és aszinkron kommunikációra is volt lehetőség. A teljesen online megvalósított projekt pozitívumai között említhetők az alacsonyabb szervezési és részvételi költségek, továbbá az idő felszabadulása. A projektet sikerrel zárták, az eredmények videó formájában és virtuális kiállításként is megtekinthetők.

A kérdésekre válaszolva az előadó leszögezte, hogy a járvány elmúltával hibrid formátumban, azaz a digitális platformok és a hagyományos rendezvények együttes alkalmazásában gondolkodnak. Azt tanácsolta, hogy a hasonló digitális együttműködésekhez a széles szoftverkínálatból válasszunk ki egyet vagy kettőt, és maradjunk végig azoknál (a Sustainable Futures Academyn a Zoomot és a Padletet használták). Érdeemes figyelembe venni, hogy nem minden országból érhető el minden platform (pl. Kína esetében). Az online együttműködések gátja lehet az adatvédelem hiánya, ugyanis sokan tartanak az arcuk és a hangjuk rögzítésétől, emellett a legnagyobb szakadékot a megfelelő internetkapcsolat megléte vagy hiánya jelenti. Arra a felvetésre, hogy tapasztalták-e a COVID-19 alatt a digitális eseménydömping miatti fáradtságot (digital event fatigue), Loth azt válaszolta, hogy megtalálták a maguk közönségét, ilyen értelemben nem kellett a projekt népszerűsítésével foglalkozniuk. Végezetül kiemelte, hogy véleménye szerint minden tudományterületen lehetséges a közönség digitális bevonása (digital public engagement), ezért számos téma esetén működhetnek a hasonló kezdeményezések.

A digitális szakadékok és a technika ördöge sajnos e konferencia esetében is felülírták a terveket: a nap záróelőadása, amelyet *Lilly Winfree*, az Open Knowledge Foundation egyesült államokbeli munkatársa tartott volna, a tomboló hóvihár és a hidegrekord miatti áramkimaradások (és így az internetkapcsolat hiánya) miatt elmaradt.

A konferencia harmadik és egyben utolsó napját *Marte Sybil Kessler*, a német Stifterverband ösztöndíjalapítvány munkatársának előadása indította. A német kormány támogatását is élvező szervezet tevékenységének középpontjában az úgynevezett O-generációt (O, mint *openness* – nyitottság) kitevő úttörők, innovátorok és aktivisták segítése áll. A koronavírus-járvány is megmutatta – ahogy az eddigi előadások is rávilágítottak –, hogy a nyílt, gyors és szabad információáramlás az átlagembereket és a döntéshozókat egyaránt segíti. A szervezet e felfogás talaján állva vállal szerepet a nyílt kutatás támogatásában. Megközelítésük mottója az alapértelmezett nyitottság (openness by design), amely a *design thinking* módszertannal párosul. Kessler hangsúlyozta mindebben az egyén fontosságát, *Margaret Hamilton* matematikusnő példáját említve, aki az általa vezetett csapat élén megtervezte az Apollo-program űrhajóinak fedélzeti számítógépét. Az előadás az *innOsci FutureLab* programra fókuszált, amelynek keretében tizenkét kortárs innovátorral tartanak „design thinking”-maratonokat, emellett inter-

júkat, felméréseket készítenek. Így teljes körképet tudnak alkotni egy-egy problémakörrel. A design thinking módszertan jellegzetessége, hogy a kényes, nehéz problémák kategóriájába sorolható kihívásokra keres megoldást, több szereplő bevonásával, a téma alapos, sok szempontú körbejárásával. Három csoportba sorolhatók a programban érdekelt felek: döntéshozók, gyakorlati megvalósítók és innovátorok. Kessler elmondása szerint a tudománypolitikában perspektíva-váltásra van szükség az innováció kiaknázása érdekében, ugyanis sokszor nincs meg a kellő támogatás, az idősebb kollégák szkeptikusak lehetnek a nyílt tudomány iránt. A fiatalok nyitottabbak, ám az egyetemi hierarchia gátolja az innovációt, illetve a jelenlegi tudományos előmeneteli rendszer sem kompatibilis a nyílt tudomány elveivel. Az alapítvány azt javasolja a döntéshozóknak, hogy már az álláshirdetésekre is be kell építeni a nyílt tudomány kultúráját, amit integrálni kell az egyetemek stratégiájába is, végezetül a finanszírozást is össze kell hangolni a nyílt tudomány alapvetéseivel.

A *FutureLab Program*ban három prototípust hoztak létre: egy önértékelési eszközt, amellyel felmérhetik, hogy hol tart az intézmény; egy inkubátort a nyílt tudomány és a problémamegoldás elősegítésére; valamint választható tanulási modulokat akkreditált online kurzusok révén, amelyek gyakorlatot és elméletet egyaránt magukban foglalnak. A rendszerszintű változás elindításához teret kellene adni a nyílt tudománynak, támogatva az innovátorokat és a kísérletezést. Első lépésként be kellene építeni a nyílt tudomány elveit a tudományos előmenetelbe, humán és technikai támogatással megsegítve. Ezt interdiszciplináris kutatócsoportok felállításával, illetve a tudásmegosztás előtérbe helyezésével, konferenciák és fórumok szervezésével lehetne kiegészíteni, majd szükséges lenne erősíteni a metatudományt, továbbá ösztönzők beépítésével serkenteni kellene a kutatók munkáját. A jövő már itt van – hangzott el az előadás zárásaként.

Az első kérdező válaszára reflektálva Kessler elismerte, hogy nincsenek statisztikai adatok arra vonatkozóan, hogy a fiatalabbak nyitottabbak lennének a nyílt tudományra, következtetésüket tapasztalatból fakadó általánosításra alapozták. Felmerült kérdésként, hogyan lehetne tanítani a nyílt tudomány gyakorlatát az iskolákban. Kessler szerint a tudományos együttműködést vonzóvá kell tenni a diákok számára, ehhez azonban O-generációs szakemberekre, illetve kreativitást, innovációt támogató új pedagógiai módszerekre van szükség. Arra a kérdésre, hogy az idősebb kutatókat mivel lehetne meggyőzni a nyílt tudomány hasznosságáról, Kessler a transzparencia és a hatékonyabb partnerkapcsolatok előnyeinek megemlítését hozta fel példaként. Az önértékelési eszközökkel kapcsolatban is megfogalmazódott egy kérdés; az alapítványnál jelenleg is dolgoznak rajta, pilotfázisban van a prototípus. Az esetleges jogi akadályok is szóba kerültek. Az adatmegosztást tiltó (akár EU-s) jogszabályok igen nagy problémát jelentenek Kessler szerint, ezért érdemes mindig előzetesen tisztázni jogi szempontból az elvégzendő munkát. Egy másik kérdésre adott válasz szerint a nyílt innováció

prekompetitív tényező, a cégek ezt az egyetemekhez (innovációs „hub”-okhoz) és az ottani kísérletezéshez kötik. Kessler leszögezte, hogy a piaci szektorban alkalmazott nyílt innovációs gyakorlatok és az akadémiai szektorban lévő nyílt tudomány között lehet átjárás, például a nyílt adatok terén. Az előadó szerint itt az ideje, hogy a cégek ne csupán a versenyre, hanem a társadalmi felelősségvállalásra is odafigyeljenek.

A következő előadó *Leonhard Volz* volt Hollandiából, a Journal of European Psychology Students (JEPS) című, egyetemi hallgatók által szerkesztett szakfolyóirat szerkesztőségéből. A 2009-ben indult, pszichológiával és határterületeivel foglalkozó folyóirat publikációs fórumot biztosít a hallgatóknak és lehetőséget kínál a „peer-education” folyamatára, vagyis a folyóirat-lektorálás gyakorlati körülmények között, egymástól történő elsajátítására, amellet hogy segít megalapozni a hallgatók tudományos pályáját a nyílt hozzáférésekből fakadó láthatóság és elismerés miatt (a JEPS-et a nagy adatbázisok is indexelik). Az egyetemi évek alatt elkezdett kutatói és publikációs munka kiváló alapot képez a tudományos előmenetelhez. A JEPS-ben publikálandó cikkek technikai lektorálását alap- és mesterszakos hallgatók, a tartalmi lektorálást doktoranduszok vagy posztdoktori szerkesztők végzik. Egy kutatás publikációja a következő folyamatként írható le: ötlet, kutatástervezés, adatgyűjtés és -elemzés, írás és végül a megjelenés. Ez alatt kettős szakmai lektorálás (peer review) történik. Az átláthatóságot előzetes regisztráció, valamint nyílt adatok használata biztosítja. A „peer education” keretében a hallgatók részt vesznek a szerkesztőbizottság munkájában és együttműködésen alapuló hallgatói programokban (pl.: SIOS, SOSIP), konferenciákat látogatnak, valamint a nyílt tudománnyal kapcsolatban is előállítanak anyagokat (JEPS Bulletin blog). A kihívást a nyílt tudomány publikálási infrastruktúrája jelenti, mivel nem rendelkeznek túl nagy anyagi támogatással, és a legtöbb esetben önkéntes munkában dolgoznak, ami miatt jelentős a fluktuáció. Ilyen körülmények mellett nehéz fenntartani a konzisztenciát és a minőségbiztosítást. Volz végszóként hangsúlyozta, hogy a nyílt tudomány előmozdításához az annak megfelelő gyakorlatokat kell szorgalmazni, és ki kell fejleszteni a szükséges készségeket.

Azon nézői kérdésre, miszerint a publikációs folyamatot hol és hogyan oktatják, különös tekintettel a nyílt tudomány kontextusára, Volz elmondta, hogy léteznek ugyan nyílt tudománnyal, illetve a tudományos publikálással foglalkozó kurzusok, ám nincs olyan, amely egyben lefedné ezt a témakört. Egy másik kérdező a nyílt tudomány kiadók általi támogatása felől érdeklődött. Volz szerint nehéz erre pontosan válaszolni, mivel a kiadóvállalatok a profitban érdekeltek, és nem a nyílt közzétételben. Kompromisszum lehetne a módszertanra vagy az adatokra vonatkozó alaposabb lektorálás kötelező beépítése a publikációs folyamatba, esetleg az online folyóiratokban megjelenhetnének nyílt adategyüttesek. Valaki hallgatói sikertörténetek felől érdeklődött, ám az előadó nem tudott olyan konkrét tudományos karrierről beszámolni, amely a JEPS-ből indult volna, bár

lehet, hogy csak a fluktuáció miatt. A JEPS legnagyobb előnyének azt tartja, hogy hallgatók készítik hallgatóknak, valamint hogy lehetőséget kínál számukra a tudományos publikálás, lektorálás és folyóirat-szerkesztés testközelből történő, gyakorlati megismerésére.

Az ebédszünetben ismét lehetett az előadókkal kötetlen formában Zoom-beszélgetéseket folytatni; végezetül az Open Science Conference utolsó szekcióját egy panelbeszélgetés alkotta a már említett *Ana Persic*, valamint *Jessica Polka* (ASAPbio, USA), *Paola Masuzzo* (Institute for Globally Distributed Open Research and Education – Laboratoire Jean Perrin, Franciaország), valamint *Tobias Opialla* (Max Delbrück Center for Molecular Medicine, Németország) részvételével. A beszélgetést az első napot megnyitó Klaus Tochtermann moderálta. A résztvevők először a pandémia és a nyílt tudomány kapcsolatáról fejtették ki az álláspontjukat. Megfogalmazták, hogy alapvetőnek kellene lennie az adatokhoz való nyílt hozzáférésnek, de ez sajnos nincs így – Masuzzo megemlítette, hogy Olaszországban nemrég aláírásgyűjtés indult a koronavírussal kapcsolatos adatok és az azokból levont következtetések nyílt közzétételéért. Polka a preprintek szerepét emelte ki, amelyek felgyorsítják a tudományos kommunikációt, de egyúttal össze is zavarhatják a nagyközönséget és a sajtót, hiszen még nem bizonyított és lektorált anyagokról van szó. Opialla arra mutatott rá, hogy csak azt tudjuk kezelni, amit tudunk mérni, e téren nagy a kormányok felelőssége. A nyílt tudományos gyakorlat németországi példájaként a PCR-tesztek kérdését hozta fel: az eszközök, az alapanyagok és az elemzés terén szükséges forrásokat az egyes szereplők megosztották egymással, optimalizálva a folyamatot. Persic hozzászólásában az UNESCO aktivitását, ismeretterjesztő tevékenységét hangsúlyozta, hozzátéve, hogy sok országban nyitott fülekre találtak a nyílt tudomány kapcsán, míg máshol nem ez volt a helyzet.

A közönség soraiból is érkeztek kérdések, melyek közül több a nyílt lektorálásra, illetve a hibázás eshetőségére vonatkozott. A válaszadók rámutattak, hogy a hibázás, a tévedés az emberi természetnek és a tudomány fejlődésnek is a része, ezért nem szabadna stigmatizálni. Sajnos azonban a lektorok jelenleg ódzkodnak a nyílt kritikától, illetve a finanszírozók is sikerorientáltak, pedig a teljes folyamat (és nem csak az eredményeket) transzparens és felelősségteljes módon kellene szemlélni, minden közreműködővel együtt. A szakmai lektorálás módszereit is oktatni kellene, jelenleg a fiatal kutatók ezt a „mélyvízbe dobva” sajátítják el. Arra a felvetésre, hogy a nyílt tudomány válhat-e egy „üres címkévé”, amely függetlenül takar valamit, Polka ismét a preprintekre utalt, melyekkel megjelent egyfajta verseny az elsőségért, ám ha nincsenek ott a nyílt adatok, az előzetes publikáció kétes minőségű lehet. Ugyanezt erősítette meg egy másik nézői kérdésre Masuzzo is a sajtó közvetítő szerepe kapcsán: ők is a gyorsaságra összpontosítanak a minőségi újságírás helyett, és sokszor nincsenek tisztában a lektorálás vagy a preprintek fogalmával, pedig nekik kellene közvetíteniük a tudomány és a társadalom között. Fontos szempontként terítékre került a finanszírozás kérdése is. Mindegyik résztvevő egyetértett abban, hogy a COVID-19 okozta pénzügyi válság közepette nem szabadna forrásokat elvonni a tudománytól, sőt, a források növelésére lenne szükség. A folyóirat-előfizetések helyett az intézmények átcsoportosíthatják pénzügyi kereteiket, és többet fordíthatnak adatszakemberek alkalmazására vagy nyílt publikálásra.

A moderátor felvetésére, mely szerint mennyire megvalósítható a nyílt tudomány globális léptékben, Opialla és Masuzzo rámutattak, hogy nem megoldott az interoperabilitás, illetve komoly nyelvi korlátokkal is számolni kell (itt ismét Kína példája került szóba). Mindenesetre a célkitűzés a *Global Open Science Cloud* létrehozása az egyes régiók nyílttudomány-felhőinek összekötésével. Arra a kérdésre, hogy kétosztatú tudomány jön-e létre a jövőben (nyílt vs. nem nyílt), a résztvevők reményüket fejezték ki, hogy a nyílt tudomány nem elválasztja, hanem összeköti a szereplőket. Persic azt állította, a cél az, hogy a jövőben maga a nyílt tudomány legyen a tudomány, ám ehhez egy átmeneti, tanulási időszak kell. A konferencia zárókérdése az volt, hogy mit tanultunk a pandémiából a nyílt tudomány tekintetében. A résztvevők egyhangúlag egyetértettek abban, hogy a nyílt tudomány a jövő, efelé kell haladnunk hatékonyabb együttműködéssel, jobb ösztönzőrendszerekkel. Most, hogy a tudomány a nagyközönség figyelmének homlokterébe került, a nyílt kommunikáció és a tudomány iránti bizalom építése fontosabb, mint valaha.

Jelen cikk a Könyvtártudományi Szakkönyvtár weboldalán A nyílt tudomány aktuális kérdései a lezárások idején: beszámoló az Open Science Conference 2021-ről címen megjelent összefoglaló szerkesztett és bővített változata.

Dóra László

Miért és hogyan olvasnak?

Rövidke riport a könyvforgató fiatalokról

Az olvasás nemcsak a szókincset növeli, hanem a választékos kifejezőmódot is gazdagítja, továbbá a különböző témákban való jártasságot is segíti. E régi „bölcesség” igazát a kézzel vagy géppel írt dokumentumok kiválóan bizonyítják, például a levelek vagy az iskolai dolgozatok igazán sokatmondók tudnak lenni. A figyelmes szemlélő könnyen észreveheti, hogy melyik diák van birtokában az úgynevezett kidolgozott nyelvi kódnak. A megfigyelések és észrevételek pedig általában valóban igazolják a nyelvhasználat és az olvasottság közötti összefüggéseket.

A felnőttképzésben részt vevő 18–24 év közötti fiatalok között például jelentős különbségek mutatkoznak, akár a beszélt, akár az írott nyelvhasználatot vesszük górcső alá. Egy egyszerű beszélgetés során már akár egy-két kérdéssel is gyorsan ki lehet deríteni, hogy ki szeret olvasni az osztályközösségben. Ezt a lehetőséget kihasználva térképeztem fel, hogy egy idegenforgalmi osztályból ki az, aki szeret és szokott is rendszeresen olvasni. Egy órákői szünetben régi munkahelyem – egy budapesti szakközépiskola – diákjaival beszélgettem a könyvtárban az olvasáshoz fűződő élményeiről, szokásaikról.

Számos kérdés megfogalmazódott bennem, a legfőbb kérdés azonban az volt, hogy miért is szeretnek olvasni ezek az Y generáció kései születésű tagjainak mondott fiatalok? Számos lehetőség áll rendelkezésükre a szabadidő eltöltésére: tévézhetnek, videójátékozhatnak, sorozatokat nézhetnek, podcastokat hallgathatnak vagy különféle internetes tartalmakat fogyaszthatnak, mindezt akár a nap 24 órájában kéznél lévő mobiljukon is. Néhányan mégis a betűket választják, és bújják a könyveket.

Az előzetes tájékozódást követően öt tanítványommal beszélgettem egy tea mellett a könyvolvasásról. Mind az öt résztvevő önként vállalta, hogy rááldoz egy órát a szabadidejéből arra, hogy megkérdezzem őket a miértről. Abba is beleegyeztek, hogy a keresztnévükön szerepeljenek jelen írásban, és felhasználhassam vagy idézhessem mondataikat. Beszélgető partnereim Kinga, Orsolya Márton, Péter és Viktor voltak. A beszélgetésre még 2020 végén, egy pénteki napon, tanítás után, a déli órákban került sor. A kötetlen beszélgetés kérdései nem voltak strukturáltak, kivéve az indító kérdést, hogy miért szeretnek olvasni.

Péter vállalta elsőként a választ, szerinte az olvasás egyrészt izgalmas, mert mindig új történeteket ismerhet meg, másrészt a saját fantáziájára van bízva az olvasottak elképzelése. Kinga egyetértett vele és hozzátette, hogy sok filmben a szereplőket egyáltalán nem találja egyedinek, hiszen jól ismert színészek játsszák őket, viszont olvasás közben „mindenkinek a saját fantáziájára vannak bízva az alakok”. Olvasáskor nincsenek készen kapott helyszínek, nagyon részletes leírások, kivéve néhány szépirodalmi alkotás esetében, ezért a fantázia a cselekményt övező részt kell, hogy kitöltse. Ezek közé tartozik a „helyszín, vagy a szereplők lehetséges lelkivilága, szituációban való részvétele”.

Orsolya és Viktor – részben új gondolatot kezdve – azt fejtették ki, hogy a könyvek „sokkal érdekesebben fogalmaznak meg párbeszégeket vagy gondolatokat”, és ezeket olykor többször is érdemes átolvasni. A filmek jelentős részénél a „visszatekerés” nemigen eredményez ilyen hatást, a látottak – mimika, háttér – azonosak, és nem lehet átgondolni az elhangzottakat. Egy-egy újraolvasás azonban új megvilágításban tüntetheti fel az író által megfogalmazott gondolatokat, és akár másként is értelmezhetőek a párbeszéddek. Erre egy folyamatosan (és gyorsan) haladó film esetében nincs is lehetőség.

Márton azon a véleményen volt, kiegészítve az előzőeket, hogy az olvasás jóval komolyabb elmélyülést jelent, mint egy vizuális alkotás megtekintése. A filmet „mintegy készen kapja az ember, benne az összes jelenet megtervezett, a szereplők ruhájától kezdve a helyszínéig”. Szerinte az olvasás spontaneitást követel, vagyis „az olvasó hangulata és környezete is befolyásolja az élményt”.

Itt egy kis csend állt be, ezért megkérdeztem, hogy milyen könyveket szoktak olvasni. (Előre kell bocsátani, hogy rengeteg író és művet soroltak azonnal, ezeket most csak összefoglalóan adom közre, csupán néhány többször is említett, és ezért fontosnak tartott kiadványt nevezve meg.)

Viktor az utazási témájú könyveket kedveli, ahol „az utazás a kaland része”. Egyik nagy kedvence a *Csavargás az Alpokban*, Benedek Istvántól. Ebben maga a kaland, a felfedezés és a saját lábbon való megállás nyugozta le, és a hegyek érdekes világa. Viktor kedveli még a nagy, albumszerű kiadványokat, mint a National Geographic válogatott helyszínekről szóló rövid ismertetői. Ezeket azért is részesíti előnyben, mert az olvasást bárhol el lehet kezdeni, anélkül hogy az „élmény sérülne, vagy nem lenne teljes”. „Ráadásul, ha egymás után többen is elolvassák

a könyvet, akkor utána mindenki el tudja mondani mi tetszett, hova menne el legszívesebben és miért. Meg persze mindenki hozzáadja azt, amit előzőleg már tudott a célpontról.” Ha a kedve úgy hozza, egyszer az Olaszországról szóló részt olvassa el, másszor pedig következhet akár Izland vagy más földrész felfedezése. Ráadásul ezek a kiadványok „odafigyelnek arra is, hogy a tájat, az embereket, a hagyományokat, az ételeket és az italokat is ismertessék”. Ennek az a kétségtelen előnye, hogy átfogó képet kaphatunk egy-egy földrajzilag jól körülhatárolható terület vagy idegenforgalmi vonzáskörzet érdeklődésre számot tartó részleteiről. A helyi gasztronómia és a tájak jellegzetességei, a hazánk megszokott építészetétől merőben különböző stílusok mind a felfedezés szabadságát és élményét nyújtják.

Péter inkább a regényeket kedveli, kiskorában egymás után olvasta el Jules Verne műveit, de ma már szívesebben olvas krimit. Miközben olvas, maga is megpróbálja kitalálni, ki lehet a tettes egy-egy bűnténynél. „Persze ezek nem szépirodalmi alkotások, de a bonyodalmak és a logikai szálak izgalmasak szoktak lenni”. A leginkább azokat a műveket kedveli, ahol a cselekményszövegből ki lehet következtetni, hogyan fog lebukni a tettes, és a nyomozó nem véletlen szerencse folytán jut a megoldáshoz. „Ezek az olvasás közben még gondolkodásra is serkentenek, ezért minden megfogalmazásnak vagy részletnek fontos szerepe lehet.” Időnként visszalapoz és újra elolvasson bizonyos részeket, hogy minden apró részlet – amit korábban nem vélt jelentősnek – be tudjon építeni gondolatmenetébe, és ismét nekiveselkedjen a nyomozás történetének.

Kinga szereti újraolvasni gyerekkori nagy kedvenceit. Szerelme a *Fecskék és fruskák* sorozat (Arthur Ransome ifjúsági regényei), amelybe nagyon bele tudja élni magát. Olyan mintha én is ott lennék, például amikor a szigeten táboroznak vagy felfedezőútra mennek.” Ezeket a köteteket évente újra szokta olvasni, és elmondása szerint nem tudja megenni. Mindig talál bennük olyan részletet, amelyet újdonságként tud felfedezni, vagy ahogy ő is időseodik, új nézőpontból látja az eseményeket, a szereplők megítélését. Tervezi, hogy egyszer barátnőivel is elindul majd egy hasonló „vadonbeli” kalandozásra, pusztán az olvasmányélményeinek hatására. Ezért szeretne ő is sátras felfedező lenni Ransome hőseihez hasonlóan, még ha csak olyan helyen is, ahol már jártak előtte.

Orsolya szeretne később irodalommal foglalkozni, ezért ő rendszeresen olvas modern írókat és költőket. Véleménye szerint „a kortárs irodalom érdekesebb, mint a szépirodalom, mert azokat néha elrontja az értelmezők magyarázata a műről”. (Szépirodalom alatt a klasszikusok műveit értette, egészen a 20. századig.) A mai tollforgatók írásait „nehezebb megérteni, de izgalmasabb megfejtetni” azt, hogy „igazából mit akarnak mondani”. Számára ez kihívást jelent, és egyéni látószöveget biztosít a mű átéléséhez. Különösen a lélektani – pszichológiai műveket részesíti előnyben, bár sok esetben „a cím nem nyújt egyértelmű támpontot a tartalomhoz”, illetve az író eszközei, vagy akár a műfaj is lehet bizonytalan, ha csak a címet nézzük. A fülszövegeket nem is szokta elolvasni, mert azok inkább „eladni akarják a könyvet”, nem tájékoztatni az olvasókat.

Márton nagy hobbija a természet, számos állathatározója van otthon. Szereti azokat a könyveket, amelyek különböző szempontok szerint mutatják be az élővilágot. Például a „legveszélyesebb ragadozók”, vagy a „levegő urai az óceánokon” összeállításban, ahogy fogalmazott. Kedveli Gerald Durrellt, akinek *Az amatőr természetbúvár* című munkája – a benne lévő számos fotóval – egyértelműen alapmű a számára. Szép lassan beszerezte antikváriumokból csaknem a teljes régi *Búvár zsebkönyvek* sorozatot, mert szerinte ezek a lényeket ragadják meg a terjengős leírások helyett. A kötetek tematikái és a gazdag illusztrációs anyag egyaránt fontos számára, „egyértelmű a megfogalmazás, és rögtön látni a lényeket”. Ezek a kiadványok bárhová könnyen elvihetők, és akár kirándulás közben is elővehető egy-egy mű a hátizsákból, ha „mondjuk egy moha fajtájának meghatározásáról van szó”.

Arra is kíváncsi voltam, hogyan szoktak olvasni. A kérdést direkt ilyen tömören és nem kifejtve tettem fel, érdekelt, hogy mi lesz az első reakció.

Péter és Viktor – akik egyébként jó barátok – együtt olvasnak. Értsd: kiválasztanak egy-egy könyvet, és mindenki csendben olvas, ahogy elférnek a szobában: például ülve, háton fekvé, hasalva. Egyébként mindketten a kanapén szokták a könyveket bújni, ki-ki a saját érdeklődésének megfelelően. Néha cserélnek is, turisztikai témájút krimire és fordítva, azután pedig megbeszélik az olvasottakat. A közös olvasás élménye egyébként abban a kollégiumi szobában valósul meg rendszeresen, ahol a tanulmányaik alatt laknak a fővárosban.

Orsolya a szépirodalmi műveket csakis otthon, nyugodt környezetben fogyasztja. Buszon vagy más tömegközlekedési eszközön képtelen olvasni, a zajok elvonják a figyelmét, így menet közben inkább csak nézelődik. Általában az esti órákban szokott olvasni, amikor tanulás után jut rá ideje. Leül az „állólámpa mellé, és felhúzott térdekkel” belekezd az adott fejezetbe.

Márton a könyvtárból kikölcsönzött állatvilággal foglalkozó könyvekről jegyzeteket is szokott készíteni, így ő az íróasztal mellett olvas, papír és toll társaságában. Az érdekesebb dolgokat mindig feljegyzi, és a saját könyvei közül beteszi azokba, amelyek hasonló témájúak. Ha talál egy érdekes – általában anatómiai – ábrát, azt inkább lefénymásolja, de a saját jegyzeteit tartja a legtöbbre, saját rajzokkal kiegészítve. Néhány könyvéből „már kész cetlireneteg áll ki”.

Kinga a kedvenc könyveivel mindig magára zárja az ajtót. Elárulta, hogy időnként hangosan nevet a mulatságos részekben, és ilyenkor jobb szeret egyedül lenni. Szereti magát beleélni az olvasmányaiba, így amikor a *Téli berek* című Fekete István-regényt olvasta – júniusban – maga köré tekerte még a pokrócát is. Az a legjobb, ha ilyenkor nem zavarják. „Fejezetek közben” nem szokta elhagyni a kényelmes foteljét, inkább odakészít „némi ennivalót vagy teát”, de arra nagyon vigyáz, hogy „a könyv ne legyen pecsétés”.

Ha már itt tartottunk, és a tollal és papírral való olvasás is felmerült, rákérdeztem, hogy milyen értéket képvisel számukra a könyv.

Kinga elmondta, hogy neki a régi könyvei mind emlékekhez kapcsolódnak, ezért nagyon vigyázz rájuk. Olvasáskor leveszi a borítójukat, és gondosan félreteszi. Könyvjelzőt használ, még véletlenül se szeretné, ha a könyv lapjait valaki meggyűrné, „pláne, ha elszakítaná”. Márton beleegyezően bólintott, hozzátéve, hogy pár hónapja már csak ceruzával készít jegyzeteket, mert egy alkalommal a tinta összefogta azt a könyvet, amelybe a jegyzetpapírját beletette.

Viktor Verne-kötetei zárt üvegszekrényben állnak a polcon. Régi bőrkötéses kiadások, az 1950-es és 1960-as évekből. (Feltehetően inkább műbőr vagy valamilyen megtévesztésig arra hasonlító edíció lehet.) Egy ideig a szoba olyan helyén voltak, ahol sütötte őket a nap, és „sajnos kifakultak, ezért át kellett pakolni mindet”.

Péter, tekintettel arra, hogy utazási témájú könyveket olvas, nagyon vigyáz a lapokra, mert azok számos képet tartalmaznak, „abból pedig sok infót lehet nyerni”, azért értékesek számára többek között a nagy albumszerű kiadványok.

A következő kérdés a könyvtárba járás után érdeklődött. Péter és Viktor viszonylag ritka látogató ott, tekintettel arra, hogy sok könyvet a nagyszülöktől szoktak elkérni, és ezeket is kölcsönösen odaadják egymásnak. Előfordult már olyan eset is, amikor együtt látogatták meg valamelyikük nagyszüleit, és a hétvégét is ott töltötték a polc előtt, ezért nem igazán jut idejük a könyvtárra. A sportklubba is együtt járnak le, és a tanulás meg a házimunka mellett már kevés idejük marad másra.

Orsolya szülei foglalkozásukból adódóan gyűjtik a köteteket, de modernebb írásokért a lányuk rendszeres látogató a kerületi könyvtárban. Ő kölcsönözni szokott, a helyben olvasást nem kedveli, mert a „gyereksarokban mindig nagy a lárma”. Viszont ha egyszer lemegy, akkor több órát is böngészéssel szokott tölteni. Nem egyszer már egész fejezeteket olvasott el, hogy el tudja dönteni, érdemes-e kivennie a keze ügyébe került kötetet. Néha azonban sokat kell várnia, amíg mások visszahozzák a kölcsönzött könyveket, és ha azt, amit keresett, nem találta meg a polcon, hiába ment le egy rövid látogatásra.

Kinga sokat időz a könyvtárban a gyerekeknek szánt polcok előtt, és mindig ki tud választani valami újat. Beszélgetésünk előtt például *A bölcs hiánypótlót* (Békés Pál), és *A Mézga család*ot vitte haza olvasni. Leginkább a magyar szerzők által írt műveket kedveli, a külföldi ifjúsági irodalom nem igazán tartozik az érdeklődési körébe. Szerencséjére a könyvtári állomány ifjúsági művei nagyon gyorsan gyarapodnak, így újdonság minden alkalommal fellelhető a számára.

Márton is állandó tag a kerületi könyvtárban, sőt még az OSZK-ban is, mert ott mindenhez hozzájuthat, igaz csak helyben olvasásra. Ilyenkor – többnyire péntekenként – iskola után odamegy, és estig marad is a kikért könyvvel. Elmélyülten tud dolgozni az őt érdeklő témakörben, és bár válogat a fejezetek között, volt már olyan alkalom, hogy egyszerre három rövidebb könyvet is elolvasott.

A beszélgetés ezen pontján túléptük az időkeretet, amelyre ígéretet tettem, de még meg kellett tudakolnom, hogy van-e saját könyvgyűjteményük. Viktor a

Verne-regényeket a saját szobájában tartja, és a magáénak is vallja. Nagy ritkán a húga – aki tíz éves – elkér egyet-egyet. Ilyenkor Viktor mindig a lelkére köti, hogy vigyázzon rájuk, mert már régiek, és „csak lassan szabad lapozni őket”.

Péter maga veszi a turizmussal kapcsolatos köteteket, és a születés- vagy névnapjára is ilyen könyveket szokott választani. Szeretné, ha legalább ilyen módon minden földrészre eljutna. Kinga mostanában inkább könyvtárból visz haza újabb köteteket, de ezeket csak ő olvassa, ugyanúgy, ahogy gyerekkori kedvenceit, amelyek az ágya fölötti polcon sorakoznak. Orsolya szépirodalmi gyűjteménye a nappaliban van, mert a szülei is olvassák ezeket. (Édesapja és édesanyja irodalomtanár egy középiskolában.) Egyszer majd szeretne egy saját könyvtárat kialakítani a kedvenceiből, de jelenleg az ő szobája kicsi egy komolyabb gyűjteményhez.

Márton általában cserél a „haverokkal könyveket”, akiknek hasonló a szabadidős érdeklődésük. De a legnagyobb kedvenceinek az éjjeliszekrényen van a helyük. Ez azért van így, mert általában lefekvés előtt mindig belelapoz az egyikbe, és kijelöli a tartalomjegyzékből, hogy mit fog következőként elolvasni. Ha tehetné, akkor még sok hasonló könyvet választana ki magának a könyvesboltokból.

Reméljük sikerül, mert a beszélgetést még egyszer végigolvasva egyértelműen kirajzolódik a bibliofil ember értékrendje a könyvekkel kapcsolatban. Először is mint tárgyat, gondosan és féltve forgatják, őrzik. Ezek a fiatalok olvasás közben beleélik magukat a cselekménybe és kitöltik azokat a saját fantáziájukkal. Feltehetően komolyabb és valós érzéseket is átélnek közben, és szeretnek elmélyülni az aktuális kötetben. Ha nem regényről van szó, akkor az ismeretszerzés vágya vezérli őket. Az olvasottakról aktívan gondolkodnak, megbeszélik azokat, és szeretnék újra átélni időnként kedvenc regényhőseik kalandjait.

Ezek szerint a könyvet szerető emberek szemléletmódja az évek és évtizedek során nem változott jelentősen. A mai fiatal felnőttek hozzáállása az olvasáshoz hasonló, mint az idősebb generációé. A különbség talán csupán annyi, hogy a jelenlegi könyvmolyok kevesebben vannak.

A Duna összeköt – virtuális kiállítás

A múlt dokumentumainak segítségével a Dunához fűződő történelmi gyűjteményeket bemutató virtuális kiállítás nyílt az Europeana, az Osztrák Nemzeti Könyvtár és az Európai Nemzeti Könyvtárak Konferenciája (CENL) szervezésében. A kiállítás a Dunát határáként és összekötő kapocsként, a művészi vágyódás tereként és közlekedési útvonalként egyaránt bemutatja, de mindemellett természetesen szó esik a hozzá kapcsolódó katasztrófákról, a védelemre szoruló természeti területekről és a folyó nyújtotta szórakozási lehetőségekről is.

Látogasson el a virtuális kiállításra, melyben az Országos Széchényi Könyvtár dokumentumait is felfedezheti, és tudjon meg még többet a Duna varázslatos történetéről!

A kiállítás az alábbi linken érhető el:

[https://www.europeana.eu/en/exhibitions/the-danube-connecting-europe.](https://www.europeana.eu/en/exhibitions/the-danube-connecting-europe)

Vasné Tóth Kornélia

160 éve született az ex libris gyűjtő grófnő, Coudenhove Ernestina

*Coudenhove (szül. Breunner) Ernestina portrés ex librise
(Irene Hölzer-Weineck grafikája, 1938, magánygyűjtemény)*

Coudenhove (szül. Breunner) Ernestina (1861–1945) grófnő Esterházy János Károly gróf dédunokája, Coudenhove Cuno gróf felesége, neves műgyűjtő volt. Apja 1894-ben bekövetkezett halála után lett a zselízi uradalom – mely 1720-tól szolgált az Esterházy család kúriájaként – birtokosa, itt lakott és gazdálkodott

egészen 1944-ig. Zselízen róla kapta nevét a város vashídja (Ernestina híd), melyet a világháborúban felrobbantottak. 1945-ben Salzburgban hunyt el. A második világháború után az uradalmat az állam elkobozta, a kastélyon – kisebb rekonstrukciók után – 2014-től végeztek jelentősebb felújításokat.

A művészetkedvelő Coudenhove Ernestinát az osztrák Österreichische Exlibris-Gesellschaft és a német Exlibris Verein is tagjai sorában tudhatta, szerepelt az egyesületek cserelistáin. Műgyűjteménye számos régi magyar ex librist tartalmazott, melyeket gyakran bemutatott kiállításokon is, például 1903-ban az első magyar ex libris tárlaton az Iparművészeti Múzeumban. Radisics Jenő, a múzeum igazgatója így fejezte ki köszönetét a felajánlóknak a kiállítási katalógus előszavában: „A kiállításon 47 kiállító 763 darabbal vett részt. Ebből 300 régi, 150 modern magyar; a többi pedig külföldi. Örömmel ragadom meg e helyt az alkalmat, hogy hálás köszönetemnek adjak kifejezést a vezetésem alatt álló intézet nevében mindazoknak, kik a tulajdonukban levő anyag szives átengedésével lehetővé tették, hogy hazafias tervünket kivihettük, kiváltképp pedig a Magyar Nemzeti Múzeumnak, melynek régi magyar könyvgyűjtő czimerei kiállításunk legbecesebb részei közé tartoznak, továbbá Leiningen-Westerburg K. E. grófnak, Varjú Elemér urnak, Coudenhove-Breunner grófnőnek, a Művészet szerkesztőségének, az Egyetemi könyvtárnak, Kecskemét városa levéltárának, a Batthyányi könyvtárnak Gyulafehérvárott, Török Kornél és Elischer Gyula uraknak.”*

A grófnő gyűjteményéből többek között Arady János esztergomi kanonok; Gosztonyi István dulcinói püspök; Kollonitz László erdélyi, nagyváradi püspök, majd kalocsa-bácsi érsek; Kovachich József jogtörténéztíró; Rudnay Sándor esztergomi hercegprímás; Vietoris László Trencsén vármegye főispánja; Széchényi Karolina grófnő és gróf Széchényi Ferenc, Somogy vármegye főispánja ex libriseit láthatta a közönség.

Arady János (1730 k.–1810) nevére többféle címeres ex libris szól, papi méltóságainak megfelelően. A teológiát Nagyszombatban végezte, 1755-ben szentelték pappá. 1779-től pozsonyi, 1783-tól esztergomi kanonokká nevezték ki. 1804-től dulcinói választott püspök és Lotaringiai-Habsburg Károly Ambrus esztergomi érsek helynöke lett. Az 1903-as tárlaton háromféle ex librise is szerepelt Coudenhove bárónő gyűjteményéből.

Kollonitz László (eredetileg Zay László, 1736–1817) nagyváradi püspök, később kalocsai érsek a kalocsai könyvtár nagymértékű gyarapításával létrehozta a reformkor egyik legnagyobb magyarországi könyvtárát. Mindegyik méltósága idején készült számára heraldikus ex libris, ezek is megvoltak a grófnő gyűjteményében. A papi kalap oldalain lenyúló zsinórokon püspökként 6–6, érsekként 10–10 bojt utalt Kollonitz rangjára, emellett az egyházi ikonográfia részei a püspöksüveg (mitra) és a pásztorbot.

* *Az Orsz. Magyar Iparművészeti Múzeum ex libris kiállításának katalógusa.* Készítette Czakó Elemér Budapest, Magyar Iparművészeti Múzeum, 1903. 5–6. p.

*Kollonitz László kalocsai érsek ex librise
(OSZK Régi Nyomatványok Tára – Raktári jelzet: RNYT Exl. 262)*

Széchenyi Ferenc gróf (1754–1820) főispán, királyi kamarás, a Magyar Nemzeti Múzeum és az Országos Széchényi Könyvtár alapítója cenki könyvtára számára többféle ex librist is készíttetett, melyek közül kettő felirat nélküli, a családi címerüket idézi, kétféle címerpajzzsal. Legelterjedtebb a harmadik, rézmetszetű könyvjegy, mely megfelelt a kor romantikus ízlésének. Ezen a címerpajzs már csak kiegészítő, díszítő elemként jelenik meg, romos tájban kardját lecsatoló római veteránt ábrázol, a tulajdonosra utaló felirattal: „Ex Bibl. / Com. Franc. / Széchényi”. Metszője: Junker Keresztély, 1786 körül. Az 1903-as tárlaton ez utóbbi volt kiállítva.

Széchenyi Ferenc ex librise (Junker Keresztély rézmetszete, 1786 körül – OSZK Régi Nyomatványok Tára – Raktári jelzet: RNYT Exl. 446)

1906-ban az Országos Gyermekvédő Liga ex libris kiállításán az Iparművészeti Múzeumban a Coudenhove-gyűjteményből 12 táblát állítottak ki: „Az Iparművészeti Múzeum kupolacsarnokában elhelyezett kiállításon magyar, osztrák, német, francia, németalföldi, svéd, angol, spanyol, orosz és amerikai művészek kétezzer könyvjegye látható, eredeti rajzban, fa- és rézmetszetben, rézmarásban, kő- és fénynyomásban. A kiállítást a beküldők szerint osztályozták, mivel a nemzetek szerint való csoportosítás igen költséges lett volna. Balra az első két fülkébe helyezték el Coudenhove-Breunner grófné tizenkét táblából álló gyűjteményét, a melynek értékes darabjai közül is kitűnik a műkedvelő grófnő régi stílusban rajzolt könyvjegye. Ugyancsak tizenkét táblán van kiállítva Dirner Gusztáv dr. egyetemi tanár gyönyörű gyűjteménye, a melyben főképen a címeres, pecsétalakú könyvjegye dominál...”**

A grófnő nevére szóló grafikai lapok közül kiemelkedik Irene Hölzer-Weineck (1888–1965) osztrák festő- és grafikusművésznő a cikk elején közölt ex librise az idősebb grófnő portréjával.

Egy 1915-ös kisgrafikán, Coudenhove Cuno gróf és neje, Coudenhove (szül. Breunner) Ernestina grófnő házassági ex librisén a két család címere szerepel, a felirat: „Cuno Graf Coudenhove und Ernestine Gräfin Coudenhove geborne Gräfin Breunner 1915”. A központi téma a Coudenhove és a Breunner család címere, képletesen összebilincselve, valójában házassággal összekötve (az esküvő 1887. április 16-án volt). Fontos motívum még a zselízi kastély és az itteni uradalom, melynek a házaspár volt az utolsó tulajdonosa.

Coudenhove Cuno gróf és Coudenhove, született Breunner Ernestina grófnő ex librise, 1915
(Forrás: *Želiezovský spravodajca*, 7. roč. 2005. november 8. p.)

** *Ex-librisz kiállítás az Iparművészeti Múzeumban.* = Magyar Könyvszemle, új folyam, 14. kötet, 1906. 2. sz. 191–192. p., <http://epa.oszk.hu/00000/00021/00131/pdf/186-192.pdf#page=6> (2021.04.15.)

A kép bal felső sarkában Szent Hubertusz, a vadászok védőszentje látható, ami a környező vidék, az erdők vadgazdagságára és a sikeres vadászatokra utal. Lejjebb egy fuvola, amely a térség gazdag népzenejét idézi. Lent a gabona, a cukorrépa, a szőlő a bőséget jelképezi, mellette a kard az 1848/49-es szabadságharc emlékét őrzi. A könyvek a műveltség kifejezői, a nyitott kottásfüzet Franz Schubert osztrák zeneszerző ittlétére utal. Schubert a grófkisasszonyok zenei műveltségének pallérozójaként kapott ide meghívást, Zselízen írta műveinek egyik legszebbikét, a *Schöne Müllerin* (*A szép molnárlány*) című dalciklust. A jobb alsó sarokban egy szák látható, ami a Garam halgazdagságát jelzi, felül Esterházy János Károly és Festetics Rozina leánya, Karolina látható, aki Schubert tanítványa és valószínűleg szerelme is volt. Középen a borostyánnal és lila akáccal benőtt zselízi kastély látszik 1915-ös állapotában, előtte a Sári-patak folyik.

A letűnt nemesi életforma emlékeiként és reprezentálóiaként a fentebb bemutatott, a műkedvelő Coudenhove grófnő gyűjteményében szereplő ex librisek fontos szerepet töltenek be a nemesi családok – az Arady, a Kollonitz, a Széchenyi, a Coudenhove, a Breunner család – identifikálásában, tágabb értelemben a nemzeti emlékezetben és hagyományban, a magyar kultúrtörténetben.

Irodalomjegyzék

- Csonka Ákos: *Amikor előbújik a mélyből a történelem – avagy volt egyszer egy Ernesztina-híd Zselízen.* = kórkép.sk, 2015. március 10. <http://www.korkep.sk/cikkek/kultura/2015/03/10/amikor-elobujik-a-melybol-a-tortenelem-avagy-volt-egyszer-egy-ernesztina-hid-zselizen> (2021.04.15.)
- Ex-librisz kiállítás az Iparművészeti Múzeumban. = Magyar Könyvszemle, új folyam, 14. kötet, 1906. 2. sz. 191–192. p. <http://epa.oszk.hu/00000/00021/00131/pdf/186-192.pdf#page=6> (2021.04.15.)
- Kaszmán Zoltán: *Felvirágozóban a zselízi Esterházy-kastély.* = ma7.sk, 2018. június 7. <https://ma7.sk/tajaink/felviragozoban-a-zselizi-esterhazy-kastely> (2021.04.15.)
- Az Ország Magyar Iparművészeti Múzeum ex libris kiállításának katalógusa.* Készítette Czákó Elemér, Budapest, Magyar Iparművészeti Múzeum, 1903. 117 p.
- Polka, Pavel: *Želiezovský ex libris.* = Želiezovský spravodajca, 7. roč. 2005. november 8. p. https://www.zeliezovce.sk/e_download.php?file=data/editor/139sk_112.pdf&original=nov05.pdf (2021.04.15.)
- Varjú Elemér: *Az Iparművészeti Múzeum ex-libris kiállítása (Első közlemény).* = Magyar Könyvszemle, új folyam, 11. kötet, 1903. 3. füzet 234–246. p. <https://epa.oszk.hu/00000/00021/00120/pdf/234-246.pdf> (2021.04.15.)
- Vasné Tóth Kornélia: *Coudenhove-Breunner Ernesztina (1861–1945).* In: Uő.: *Múltunk neves ex libris gyűjtői, lexikon.* Budapest, Kisgrafika Barátok Köre Grafikagyűjtő és Művelődési Egyesület, 2019. 35–36. p.
- Vasné Tóth Kornélia: *Világi és egyházi reprezentáció, hatalmi szimbólika az ex libriseken.* In: *Hatalmi diskurzusok. A hatalom reprezentációi a tudományokban és a művészetekben.* Szerk. Bíró Csilla, Visy Beatrix, Budapest, Bibliotheca Nationalis Hungariae : Gondolat Kiadó, 2016. 105–118. p. (Bibliotheca Scientiae et Artis, 8.)

Koltay Tibor

Egy elméleti és gyakorlati kézikönyv a tudományos kutatási adatok menedzseléséről

A közel hatszáz oldalas *Praxishandbuch Forschungsdatenmanagement* (Gyakorlati kézikönyv a kutatási adatkezeléshez) című kötet bevezető tanulmányában arról olvashatunk, hogy a digitális átalakulás – jelentős potenciált és politikai akaratot teremtve – a tudományra és a kutatási adatokra irányítja a figyelmet. A kutatási adatok reflektorfénybe kerülésével pedig világszerte megnőtt az igény arra, hogy világos elméleti és gyakorlati iránymutatást kapjunk a kutatási adatok megbízhatóan tervezhető kezelésére. Ezt figyelembe véve, az egyes írások sorrendjében válogattunk a tanulmányok többségében megjelent gondolatokból.

Az öt fejezet közül az első az *adatok ökoszisztémáját* középpontba állítva, a könyvben tárgyalandó témák elméleti hátterét adja meg. Erről az ökoszisztémáról megtudhatjuk, hogy az formatív és holisztikus, amelyben a különféle érintettek összefognak egymással, mégpedig azzal a céllal, hogy adatokat állítsanak elő, kínáljanak és megtalálhatóvá tegyenek, és hogy feldolgozzák, gazdagítsák, archiválják, publikálják vagy felhasználják ezeket az adatokat. Az adatökoszisztéma keretet és szabályozási feltételeket ad az adatok menedzseléséhez, és hatással van az adatok életciklusának minden szakaszára.

Egy-egy ország adatökoszisztémájának viszont olyan eltérő alrendszerei vannak, mint a kutatási adatok, a közsférában keletkező (adminisztratív), az iparból és a gazdaság más szektoraiból származó (üzleti) és az állampolgárokhoz kötődő adatok. Számos, eddig megválaszolatlan kérdés merül fel ezekkel kapcsolatban.

Ezek közül említsük meg a következőket:

- Kinek a tulajdonát képezik az adatok, ki fér hozzá, és ki használhatja azokat kereskedelmi célokra?
- Hogyan lehet megakadályozni az adatokkal való visszaéléseket, különös tekintettel az érzékeny és személyes adatokra?
- Hogyan tudunk adatokat gyűjteni, elemezni, az emberek számára érthető módon közzé tenni, vagy éppen elavulásuk és más körülmények felmerülése esetén törölni?

Szóba kerül az is, hogy hiba lenne azt hinni, hogy maguk az adatok az igazságot hordozzák, és hogy a modern mesterségesintelligencia-technikák, vagy a gépi tanulás automatikusan megadnák helyes értelmezésüket.

Az adatok megfelelő menedzsmentjének társadalmi mozgatórugói között mindenesetre ott van annak megértése, hogy az adatintenzív kutatás elengedhetetlen a rejtett minták összetett összefüggésekben történő azonosításához, valamint olyan új felismerésekhez, amelyek segíthetnek megbirkózni a „nagy kihívásokkal”. Azt is látnunk kell mindeközben, hogy az adatok értékes árucikkek, amelyek birtoklásáért nemzetközi verseny alakult ki, amely egy-egy országban akár az adatok feletti szuverenitás elvesztéséhez is vezethet.

Természetesen szó esik a kötetben az Európai Nyílt Tudományos Együttműködés (European Open Science Cloud, EOSC) keretében történő kooperáció megvalósításáról is. Gondoljunk csak arra, hogy Németországban, kizárólag az EOSC és az NFDI (Nationale Forschungsdateninfrastruktur – Nemzeti Kutatási Adatinfrastruktúra) programok révén évente mintegy 90 millió eurót költenek az adatinfrastruktúra ökoszisztémájának fejlesztésére. A következő, nagy fontosságú téma a kutatás jogi környezete, amely meghatározza az adatok kezelésével és közzétételével kapcsolatos jogi kereteket, különös tekintettel a szerzői jogi előírásokra, a helyes tudományos gyakorlatra, a szolgáltatási és munkajogi előírásokra, valamint az adatvédelmi törvényekre.

A kutatási adatok kapcsán számos megoldandó problémával kell szembenéznünk. Ezek kutatásetikai megközelítése azonban még gyermekcipőben jár. Ez a megközelítés egyaránt fontos az adatgyűjtés és az adatkommunikáció szempontjából, továbbá szerepet játszik benne a – már fentebb említett – helyes tudományos gyakorlat, valamint az érintettek és a társadalom egészének felelősségvállalása. Ez megköveteli, hogy egy folyamatos etikai diskurzus eredményeként olyan szabványok jöjjenek létre, amelyek a tudományág-specifikus és helyi igényekhez is hozzáigazíthatóvá válnak. Ez magában foglalja továbbá azt a felelősséget, amelyet a kutatási folyamatban részt vevő emberekért, intézményekért, állatokért és tárgyakért kell vállalnunk. Hasonlóan igaz ez a társadalommal és környezetünkkel kapcsolatos viszonyulásunkra is.

Az adatpiacokkal foglalkozó fejezet egyike azoknak, amelyek olyan témákkal foglalkoznak, amelyekkel viszonylag ritkán találkozunk. Itt olvashatunk ugyanis

a kereskedelmi és a tudományos adatpiacokról, valamint a városi adatterek és digitális közkezesek kérdéseiről. Az adatok ugyanis olyan erőforrások, amelyek értékét sokan még mindig nagyon magasra becsülik, sőt néha túlbecsülik. Ennek fényében az adatokért folytatott verseny teljes lendülettel folyik. Bár az adatpiacokat a kereslet és a kínálat határozza meg, az adatok értéke az adatok tényleges tartalmától és minőségi jellemzőitől függ, mint például a helyesség, az időszerűség, a pontosság vagy a konzisztencia, és fontos tulajdonságuk, hogy illeszkednek-e az adott üzleti modellekhez.

Jelenleg az üzleti, a tudományos és a közszféra, valamint a polgárok adatpiacai és piacterei elkülönülnek egymástól, azonban a kutatók és az „utca embere” számára egyaránt átláthatatlanok. Bár az adatpiacok adta lehetőségektől függetlenül is nagy, tudománypolitikai szinten is hangsúlyozott igény van az adatok újrafelhasználására, az (főként jogi természetű) akadályokba ütközik ezeken a piactereken. Az adatokkal való kereskedés ugyanakkor egyre fontosabb gazdasági ágazattá kezd válni, aminek hatására új üzleti modellek vannak kialakulóban. A tudományos adatok piacán azonban a magánszektor játszik domináns szerepet. Az elmúlt években sokféle megközelítés született a városok és közösségek digitális infrastruktúráinak továbbfejlesztésére, és ebben a nyilvánosan elérhető adatoknak és metaadatoknak központi szerepet kell kapniuk. Ezek az adatok, amelyeknek egy része köztulajdon, részben vagy egészben felhasználhatók olyan közösségi célokra, mint a társadalmi kohézió és a gazdasági kohézió erősítése.

A kötet harmadik fejezetének tárgya az *adatcultúra*, amely a tudományos kutatási adatok menedzsmentjének összefüggésrendszerében megjelenő kulturális vonatkozásokra koncentrál. Itt főleg a nyitottság és a megosztás új adatcultúráját kellene megteremtünk, mégpedig úgy, hogy az az adatok teljes életciklusát át tudja fogni.

A kutatóknak ugyanakkor tudniuk kell, hogy a digitális világ kínálta lehetőségekkel az eddiginél felelősségteljesebben kell bánniuk, amiben segítségükre lehetnek a digitális kompetenciák és az adatcultúra azon változásai, amelyek a megbízható digitális tudomány irányába mutatnak.

A kutatási adatok és azok menedzselése az elmúlt években szinte minden tudományterületen terítékre került. A könyvtárosok és a kutatók egyrészt interdiszciplináris metaadatszabványok kidolgozására, másrészt az adatok szakterület-specifikus kezelésére törekszenek. Ezek az erőfeszítések megjelennek a könyvtárosképzés tanterveiben, és szilárdan beépültek a kutatók képzésébe is. Ennek kapcsán a német nyelvterületen folyó könyvtári és informatikai képzések jellemzőibe kapunk betekintést, hét németországi és svájci mesterképzés, és tizenkét alapképzés áttekintésével, ide értve a továbbképzést is.

Közben joggal merül fel az a kérdés, hogy miként küszöbölhetjük ki az olyan akadályokat, mint a kutatási infrastruktúra hiányosságai vagy a hagyományos viselkedés során kialakult és tanult gátlások. Nyilvánvaló, hogy ezek megváltoz-

tatásához szükségesek a kutatók egyéni kezdeményezései is, amelyek azonban megkövetelik a kutatókat segítő infrastruktúra fejlesztését. Kellenek pénzügyi és személyes ösztönzők is, továbbá meg kell könnyíteni a kutatási adatok menedzselését. Az olyan tudományterületeken, mint a klímakutatás, az asztrófizika vagy a részecskefizika nemcsak az adatok megosztásával és újrafelhasználásával kapcsolatos gátlások szintje alacsony, hanem kialakult gyakorlattal is számolhatunk. Ez azonban nincs mindenütt így.

Azt is látnunk kell, hogy a kutatási folyamat középpontjában mindig is a kutatók mint egyének álltak, akik motivációt éreztek arra, hogy válaszokat találjanak kutatási kérdéseikre, és az ezekből eredő megoldásokkal tudományos hírnevet szerezzenek maguknak. Ennek megfelelően a figyelem a legtöbb területen azokra az eredményekre irányult, amelyeket a kutatók elsőként publikáltak. Egy ilyen rendszerben, amely erősen a személyes teljesítményhez és a karrierhez igazodik, a nagy erőfeszítésekkel és hosszadalmas folyamatok során gyűjtött kutatási adatok olyan tökélet jelentenek, amely csak akkor válik láthatóvá, ha már átfogóan kiértékeltek és publikáltak. Ezért is kell nagy figyelmet kapnia a FAIR (Findable, Accessible, Interoperable, Reusable – Megtalálható, Hozzáférhető, Szabványos, Újrafelhasználható) alapelveknek, amelyek a kutatási adatok megtalálhatóságát, hozzáférhetőségét, szabványosságát és újrafelhasználhatóságát hivatottak előmozdítani.

Hozzájuk kapcsolódik a GO FAIR kezdeményezés, amelynek célja, hogy hatással legyen a német tudomány rendszerére, mégpedig úgy, hogy az összes kutatási terület és az EU minden tagállamának bevonásával, majd a jövőben határokon átnyúló formában interdiszciplináris kutatási adatokat tegyen újrafelhasználhatóvá. A FAIR alapelvek megvalósítása kultúraváltást igényel, amit a GO CHANGE program segít az ösztönzési rendszerek kialakításával, az adatszakerők képzésével és továbbképzésével foglalkozó GO TRAIN programmal karöltve. E kettőhöz kapcsolódik a GO BUILD, amely szabványok, protokollok és szolgáltatások harmonizálásának útján az interoperabilitás és a közös adatinfrastruktúrák megteremtését célozza. Az adatmenedzsment iránti figyelem növekedésének hatására az sem meglepő, hogy az ehhez szükséges ismeretek és készségek elsajátítását elősegítő képzési és tanácsadási koncepciók és programok több, a kötetben található tanulmány tárgyát is képezik.

A következő, negyedik fejezet témája éppen a *kutatási adatok menedzselése*, tehát azokról az elvárásokról szól, amelyek a megfelelő adatokkal kapcsolatos feladatok szisztematikus tervezését és végrehajtását feltételezik, méghozzá úgy, hogy közben jogi, etikai és más kontextuális tényezőket is szem előtt kell tartanunk.

Az adatok menedzselése során számos, a tervezést és a végrehajtást befolyásoló tényezővel kell számolnunk. Ezek a tényezők sokfélék, és például az adatökoszisztémából, az adatpiacok meglétéből vagy az adatkultúra sajátosságaiból eredhetnek. Ehhez különböző szoftverek, valamint a meglévő projek-

tek és kezdeményezések eredményei és megállapításai is felhasználhatók. Ezek mellett olyan folyamatokat kell kezelnünk, amelyek magukban foglalják az adat megosztásának, közzétételének és egy adott projekt befejezésén túli, későbbi felhasználásának kezelését is. Ezen a téren meg kell oldanunk az adatok megtervezését, leírását és dokumentálását, majd létre kell hoznunk az ezeket követő adattárolás, gondozás és a hosszú távú hozzáférhetőség megteremtéséhez szükséges eszközöket.

Figyelembe véve, hogy az adatok tervezése az egyszerű információktól az adatok kezelésére vonatkozó ajánlásokon át a konkrét követelmények meghatározásáig terjed, az adatok menedzselésének tervezése még mindig elég következtelen. Első lépése mindenesetre egy-egy adatkezelési terv (DMP, németül *Datamanagement Plan*, angolul *Data Management Plan*) összeállítása. Készítésüket már számos ország finanszírozó testületei és az EU is előírja. Ezeknek a formális dokumentumoknak a lényege a kutatási adatok menedzselésére vonatkozó általános jellegű kérdések megválaszolása, érintve az adatok gyűjtésének, rendszerezésének, (biztonságos) tárolásának, archiválásának és megsemmisítésének módját, figyelembe véve a nyílt hozzáférés diktálta követelményeket is.

Feltételezhető, hogy sokak számára újdonságot jelent az *adattárfeladás* fogalma, amely a nyers adatok értelmezhető és újrafelhasználható adatokká való átalakítását jelenti. Ennek keretében gondoskodnunk kell az adatok megtalálhatóságáról és felhasználhatóságáról is.

Az adatok hosszú távú tárolása és fenntartható hozzáférhetősége viszont sokkal régebb óta meglevő és fontos kívánalom a kutatásban. A kísérletek, mérések, szimulációk vagy értékelések ugyanis olyan adatokat szolgáltatnak, amelyekhez optimális tárolási lehetőségeket kell találni. A kutatás ugyanis olyan igényeket támaszt, amelyek túlmutatnak az adatok pusztá tárolásán. Ennek azonban nincs univerzális módszere, hanem minden egyes kutatási projekthez meg kell találnunk a megfelelő megközelítést. A kutatási adatok értékelésétől függően különböző megőrzési stratégiák alkalmazhatók, amelyek viszont eltérő követelményeket támasztanak a fizikai tárolással és a hozzáféréssel szemben. A szelekció és az adatok kurátori gondozása ezért is játszik egyre fontosabb szerepet a kutatási adatok értékelésében.

A *minőségmenedzselés* (minőségirányítás) témájával foglalkozó fejezet egyik szerzője Király Péter, akinek a neve sokak számára ismerősen hangozhat idehaza. Ebben a fejezetben arról is olvashatunk, hogy az utóbbi évtizedekben a múzeumok, levéltárak és könyvtárak számos rendszert dolgoztak ki digitális állományaik nyilvántartására. Ezt természetesen e sorok olvasói is jól tudják. Kérdés azonban, hogy a kutatási adatok esetében ez hogyan valósítható meg. Bár a minőségnek önmagában nincs egységes definíciója, a szakirodalomban többnyire azt olvashatjuk, hogy – minimális követelményként – összhangban kell lennie a céloknak való megfeleléssel.

Amikor (még) nem állnak rendelkezésre a tudományos kutatás megfelelő infrastruktúrái és folyamatai, az adatok menedzselésének mozgatórugói a projektek lehetnek. Repozitóriumok, szakpolitikai eszközök, oktatási anyagok, valamint számos eszköz és módszer született meg projektek keretében. Ideális esetben az ilyen projektek eredményei hozzáadott értéket jelentenek az adott tudományág vagy az egész kutatói közösség számára, és hosszú távon megtalálják a helyüket egy vagy több intézmény szolgáltatási palettáján, valamint egy olyan közösségekben, amely továbbra is fenntartja őket. Ahhoz, hogy a projektek eredményei ne csak egyedi problémákat oldjanak meg, feltétlenül szükséges, hogy a projektpartnerek között ott legyenek az infrastrukturális intézmények, például könyvtárak, számítóközpontok és a kutatás-igazgatás szervezetei. Legalább ilyen fontos projektpartnerek azok a tudományos intézmények, amelyek meg tudják határozni a követelményeket, és biztosítják, hogy az eredmények felhasználhatók és reálisan beilleszthetők legyenek a kutatási folyamatba.

Az adatok visszakereshetőségével kapcsolatban is számos kihívással kell szembenéznünk. Ahhoz, hogy a keresési funkciók megfelelő módon működjenek, a keresés alapjául szolgáló információs igények megértésétől kezdve, az adathalmazok tartalomalapú rangsorolásának modelljein át, a keresési keretrendszeréig sok mindenre szükség van. Ide tartozik az is, hogy különbséget tegyünk a visszakeresés szempontjából értékelhető adatok különböző típusai, nevezetesen a metaadatok és a kutatási adatok között.

Az adatokkal végzett, együttműködésen alapuló munka eredményeként számos kutatási adat gyűjthető össze, majd válhat integrálhatóvá, elemezhetővé és hozzáférhetővé a tudományos közösség számára. Ahhoz, hogy ezek megtalálásához a keresési funkciókat megfelelően lehessen használni, az adatok visszakeresésének több szempontját kell szem előtt tartanunk. Ilyen szempont lehet például a keresés alapjául szolgáló információs igények megértése, vagy az adathalmazok tartalomalapú rangsorolásának modelljei.

Az adatok vizuális megjelenítése fontos kérdésként szerepel a kötetben. Az adatvizualizáció magában foglalja a digitális adatok bármilyen vizuális ábrázolását a számítógép-alapú adatok rendszerében. Még ha az infografikák megjelenítése nem is mindig számítógépes vetítéssel történik, akkor is adatvizualizációról beszélünk. Az adatvizualizáció tehát a vizuális megjelenítés különböző típusainak gyűjtőfogalma, lényege pedig a heterogén adatok kétdimenziós felületre, például képernyőre történő vizuális kivetítése.

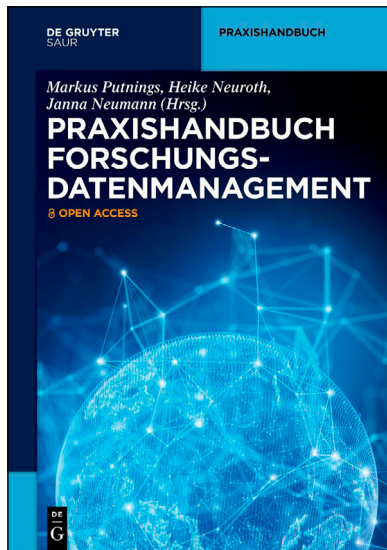
A digitális kutatási adatok publikálása és idézése kapcsán tudjuk, hogy az adatok önálló információs objektumként adatrepozitóriumokban tehetőek közzé, ami kiegészülhet azzal, hogy adatfolyóiratokban közölt, lektorált cikkek formájában is megjelenhetnek, és ez lehetővé teszi, hogy ne csak magukat a kutatási adatokat írjuk le, hanem eredetiségüket, minőségüket, valamint hozzáférhetőségüket és ismételt felhasználhatóságukat is biztosítsuk.

Bár a kötet zárótanulmányának címe – *A kutatási adatok menedzselésének jelenlegi fejleményei és kihívásai Németországban* – magáért beszél, elmondhatjuk, hogy rámutat azokra a kihívásokra, amelyekkel a nemzeti, a tartományi, a helyi, valamint a nemzetközi szintű együttműködésekben részt vevő tudományos közösségeknek szembe kell nézniük.

A Praxishandbuch Forschungsdatenmanagement című nyomtatásban és nyílt hozzáféréssel, elektronikusan is elérhető kézikönyvet a közmondásos német alaposág szép példájának tekinthetjük. Ez a több mint ötven szakember munkájával létrehozott mű úgy szól a gyakorlatról, hogy közben bőségesen tárgyalja az elméleti kérdések egész sorát. Mindemellett számos téma (például a FAIR alapelvek) búvópatakkén hol az egyik, hol a másik fejezetben kerül elő.

Recenzióknak csupán rövid és erősen válogatott betekintést ad a kötet írásainak témáiba, amelyek azonban gazdagságuk és sokrétűségük folytán bőven kínálnak olvasnivalót. Úgy gondoljuk, hogy üdvös volna, ha egyes részei magyar nyelvre lefordítva az érdeklődő hazai szakemberek szélesebb köréhez is eljutna.

Praxishandbuch Forschungsdatenmanagement / herausgegeben von Markus Putnings, Heike Neuroth und Janna Neumann. - Berlin : De Gruyter Saur, 2021. - 587 p. : ill. ; 25 cm

Elektronikus hozzáférés: <https://doi.org/10.1515/9783110657807>

Pályázati felhívás „Az év fiatal könyvtárosa díj” elnyerésére

Tisztelt Kollégák!

Az MKE és az IKSZ ismét meghirdeti a 35 évnél fiatalabb kollégák számára „Az év fiatal könyvtárosa díj” elnyerésére irányuló pályázatát. Pályázni az A vagy B pontban foglaltaknak megfelelő tartalommal lehet.

- A) Egy szakterületi gyakorlatból származó téma még nem publikált írásbeli kidolgozása.
- B) Projektbemutatót tartalmazó, szabadon választott műfajú (diabemutató, film, hangjáték, riport, tanulmány stb.) anyag elkészítése.

Az előző évek nem nyertes pályamunkái a pályázati feltételek megfelelése esetén ismét benyújthatók. Nem lehet díjazott az, aki a díjat az előző 4 év valamelyikében már elnyerte. Szakdolgozat pályamunkaként nem nyújtható be!

Pályázati feltételek:

- **Jelölés.** A díjra a pályamunkát összeállító fiatal munkahelyének, vagy az MKE/IKSZ valamely szervezetének jelölnie kell. Nem lehet díjazott, aki a díjra jelölésről nem tud, azt nem fogadja el.
- **Életkor.** A jelölt a pályázati határidő napján (2021. május 31.) nem lehet idősebb 35 évesnél.
- **Könyvtáros munkakörben foglalkoztatottság.** A jelöltnek a jelöléskor könyvtáros munkakörben aktív foglalkoztatottnak kell lennie, és rendelkeznie kell legalább 3 év könyvtári munkakörben eltöltött munkavisztonnyal.
- **Formai kritériumok betartása.** Terjedelem: 20-50 A/4-es oldal, 12-es betűméret, 1,5-ös sortáv, Times New Roman betűtípus. Lejátszható bemutató esetében maximum 15 perces időtartam.

A pályázati dokumentációnak kötelezően az alábbiakat kell tartalmaznia:

- **Jelölési űrlap** (letölthető az MKE/IKSZ honlapról).
- **Pályamunka.**
- **A pályázó szakmai életútjának ismertetése** (ennek részeként publikációs lista).
- **A megvalósulásnak teret adó intézmény bemutatása.**
- Nem kötelező, de bíralt tartalom: **bármilyen egyéb**, a pályázó által fontosnak tartott melléklet.

A pályázati dokumentációt nyomtatott (1 pld.) és elektronikus formában is (1 pld.) kérjük benyújtani.

A pályázatok bírálata a díj alapító okiratában foglalt szempontok/pontozás szerint történik. *A feltételeknek nem megfelelő vagy hiányos dokumentációjú pályázatokat a kuratórium érdemi értékelés nélkül elutasítja!*

Beérkezési határidő: 2021. május 31. hétfő, 16.00 óra.

Az elismerés ünnepélyes átadására az MKE 52. Vándorgyűlésének nyitó plenáris ülésén (Budapest, 2021. július 8.) **kerül sor.** A címmel elismerő oklevél, pénzjutalom (100 000 Ft), valamint egyéb szakmai támogatás jár. Az év fiatal könyvtárosa díj mellett, arra érdemes pályázó esetén a Kovács Máté Alapítvány anyagi támogatásával Az év fiatal könyvtárosa díj különdíja is kiadható.

A pályázati dokumentáció nyomtatott formában postai úton a Magyar Könyvtárosok Egyesülete címére (1827 Budapest, Budavári Palota „F” épület), elektronikus formában pedig az MKE e-mail-címére (mke@oszk.hu) küldve nyújtható be.

Barátné Prof. Dr. Hajdu Ágnes sk.
elnök, MKE

Ramháb Mária sk.
elnök, IKSZ

Nemzeti Kulturális Alap